

**TURUN
YLIOPISTO**

“Joskus ilo vaihtuu suruksi silmänräpäyksessä”- kuoleman teema lasten kuvakirjoissa

Kasvatustiede
Kandidaatintutkielma

Laatijat:
Tiia Mustalampi
Sofia Mäkinen

19.04.2026
Turku

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Oppiaine: Kasvatustiede

Tekijät: Tiia Mustalampi ja Sofia Mäkinen

Otsikko: “Joskus ilo vaihtuu suruksi silmänräpäyksessä” - Kuoleman teema lasten kuvakirjoissa

Ohjaaja: Yliopistolehtori Elisa Vilhunen

Sivumäärä: 41 sivua

Päivämäärä: 19.04.2026

TIIVISTELMÄ

Lastenkirjallisuus toimii väylänä omaksua tietoa ympäröivästä maailmasta. Se toimii siis myös tärkeänä tekijänä, joka muodostaa lapselle ajatuksia ja oletuksia kulttuurista sekä yhteiskunnasta. Tässä tutkimuksessa tutkittiin sitä, millaisin kielellisin sekä visuaalisin keinoin kuoleman teemaa ja siihen liittyviä tunnekokemuksia kuvataan valituissa lastenkirjoissa.

Tutkimuksen aineistona käytettiin kuutta lastenkirjaa, jotka on julkaistu vuosien 2019 ja 2024 välillä. Valitut aineistokirjat ovat täsmäkirjoja, joten ne tarkoituksenmukaisesti kuvaavat tiettyä teemaa, joka tässä tutkimuksessa on kuolema. Nämä kirjat on merkitty kirjastossa kynttilän symbolilla, jolla ne osoitetaan kuuluvaksi teemaan. Tutkimus toteutettiin laadullisena ja aineiston analyysimenetelmänä käytettiin teoriaohjaavaa sisällönanalyysia. Analyysin kohteena olivat sekä kirjojen tekstit että kuvat.

Aineistokirjoista kielellisestä ja visuaalisesti analyysista nousi esiin yhteensä kuusi pääteemaa. Kielellisestä analyysista näkökulmiksi nousi metaforien käyttö, suruprosessin tunnekokemuksien kuvailu sekä miten kuoleman hetki esitetään kielellisesti. Visuaalisesta analyysista esille nousi värien hyödyntäminen sekä symboliikan ja nonverbaalisen viestinnän näkökulmat.

Asiasanat: lastenkirjallisuus, täsmäkirja, kuolema, kuoleman käsitys, tunnetaidot, suruprosessi

Sisällysluettelo

1	Johdanto	3
2	Teoreettinen viitekehys	5
2.1	Lastenkirjallisuus	6
2.2	Lastenkirjallisuus alakoulussa	8
2.3	Lastenkirjallisuuden kerrontakeinot	9
2.3.1	Visuaaliset kerrontakeinot	9
2.3.2	Kielelliset kerrontakeinot	11
2.4	Lapsen käsitys kuolemasta	12
2.5	Lastenkirjallisuus tunnekasvattajana	14
3	Tutkimuksen toteuttaminen	16
3.1	Tutkimuskysymykset	17
3.2	Aineiston kerääminen	17
3.3	Aineiston esittely	18
3.4	Aineiston analyysi ja käsittely	21
4	Tulokset	23
4.1	Kielelliset kerrontakeinot	24
4.1.1	Metaforat	24
4.1.2	Suruprosessin tunnekokemukset	26
4.1.3	Kuoleman hetki	28
4.2	Visuaaliset kerrontakeinot	30
4.2.1	Värit	30
4.2.2	Symboliikka ja nonverbaalinen viestintä	32
5	Pohdinta	34
5.1	Yhteenveto	35
5.2	Luotettavuus ja jatkotutkimusmahdollisuudet	38
	Lähteet	39

1 Johdanto

Lastenkirjallisuus on osa lasten arkea sekä kotona, että koulussa. Lapsille suunnatut kirjat ovat iso kirjallisuuden kenttä, joka tarjoaa monipuolisia, eri ikätasolle sopivia aiheita. Lapsille suunnattuun kirjallisuuteen liittyvät lukuhetket tukevat monipuolisesti lapsen kielen kehitystä sekä vahvistavat vuorovaikutus- ja tunnetaitoja (Niemitalo-Haapola ym. 2020). Lastenkirjallisuuden tutkiminen tarjoaa arvokasta tietoa siitä, millaisia asenteita ja ajatuksia kirjat pitävät sisällään. Kirjallisuus toimii väylänä omaksua tietoa ympäröivästä maailmasta ja sen ajan kuvasta. Kirjallisuus välittää myös arvoja, oletuksia sekä ympärillämme vallitsevia normeja (Mustola 2014).

Tämän tutkimuksen tarkoitus on selvittää, miten kuoleman teemaa sekä siihen liittyviä tunnekokemuksia käsitellään lastenkirjoissa 2020-luvun vaihteessa ilmestyneissä lastenkirjoissa. Tutkimme, miten teemaa kuvataan sekä kielellisin, että visuaalisin keinoin. Kaikki tutkimukseen valitut kirjat ovat täsmäkirjoja, eli ne tarkoituksen mukaisesti käsittelevät kuoleman teemaa. Täsmäkirjat ovat lastenkirjoja, joita hyödynnetään tilanteissa, joissa tarvitaan esimerkiksi lohtua ja ymmärrystä tai konkreettista apua kriiseihin ja traumoihin. Täsmäkirjoja käyttävät ja arvostavat esimerkiksi perheet, jotka ovat kohdanneet esimerkiksi odottamattoman surun tai muun suuren vastoinkäymisen (Heikkilä-Halttunen 2015.)

Tutkimuksen lähtökohtana on se, että kuoleman teema koskettaa lähes jokaista ihmistä sen eri muodoissa elämän aikana. Tilanteet voivat tulla käsiteltäviksi yllättäen ja silloin on tärkeää, että tarjolla on konkreettisia keinoja tilanteen tueksi. Koulu ympäristönä ja opettaja aikuisena ovat isossa roolissa lapsen arjessa. Näin ollen lapsen elämässä tapahtuvat muutokset vaikuttavat myös toimimiseen koulussa. Mikäli kuoleman teema koskettaa lapsen elämää, tulee se myös osaksi opettajan työtä.

Opettaja on merkittävässä roolissa lapsen elämässä tunnetaitojen vahvistajana. Opettajan toiminta ja vuorovaikutus luovat mallin, jonka kautta oppilaat oppivat tunnistamaan, ilmaisemaan ja säätelemään tunteitaan (Opetushallitus, 2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014* korostetaan useassa eri kohdassa tunnetaitojen opettamista. Todetaan, että oppilaiden tulee perusopetuksen aikana oppia ymmärtämään hyvinvointiin, terveyteen ja turvallisuuteen vaikuttavia tekijöitä sekä kehittää tunnetaitojaan ja

sosiaalisia taitojaan. Lisäksi opetussuunnitelma painottaa vastuullisuutta, ihmissuhteiden merkitystä ja keskinäistä huolenpitoa (Opetushallitus, 2014).

Tästä syystä on tarpeen tuoda esiin keinoja, joilla kohdata lapsi surun ja menetyksen keskellä. Lapselle on tärkeää viestiä, että kuolemaan liittyvistä ajatuksista on lupa puhua ja lapsella on lupa surra. Lapset käsittelevät luontaisesti menetyksiä ja surua monin tavoin, kuten leikkimällä, piirtämällä tai maalaamalla. Erityisen tärkeänä välineenä toimivat tarinat ja kirjat, joiden avulla lapset voivat hahmottaa tunteitaan ja saada tukea surun käsittelyyn (Mielenterveystalo, Luettu 14.01.2026). Lastenkirjallisuudessa on aina käsitelty suuria tunteita ja elämään liittyviä haasteita, mutta nykyään julkaistaan paljon tiettyyn alueeseen liittyviä täsmäkirjoja, jotka sanoittavat tarkoituksella jopa alleviivaten tiettyjä tapahtumia tai tunteita (Heikkilä-Halttunen 2020). Opettajalle yksi konkreettisista keinoista tukea surevaa lasta on juuri nämä täsmäkirjat ja niiden sisältöjen hyödyntäminen.

Lastenkirjallisuutta on tutkittu vuosien saatossa erilaisista näkökulmista ja myös täsmäkirjallisuudesta löytyy muutamia tutkimuksia. Aiemmissä tutkimuksissa teemoja ovat esimerkiksi olleet tunteet, pelot ja sukupuoli. Kuolemaan liittyvistä täsmäkirjoista ei juurikaan löydy vertaisarvioitua tutkimusaineistoa. Heikkilä-Halttunen (2010) toteaa, että ongelmakeskeistä lasten kuvakirjallisuutta ei ole juurikaan Suomessa tutkittu. Aiempaa tutkimusta kuoleman teemaan liittyen löytyy esimerkiksi lapsen käsityksistä kuolemaan liittyen ja sen kehittymisestä eri ikävaiheissa. Tämä tutkimus täydentää aiempaa lastenkirjallisuuden tutkimusta tarkastelemalle erityisesti kuoleman teemaa täsmäkirjojen näkökulmasta. Tutkimus tuottaa uutta tietoa siitä, miten kuolemaa ja siihen liittyviä tunteita esitetään kielellisin ja visuaalisin keinoin 2020-luvun alun lastenkirjallisuuden täsmäkirjoissa.

2 Teoreettinen viitekehys

Seuraavissa luvuissa esitellään tutkimuksen kannalta oleellisimpien käsitteiden määritelmät. Ensin perehdytään lastenkirjallisuuden määritelmään sekä siihen, kuinka kirjallisuutta hyödynnetään alakoulun opetuksessa. Tämän jälkeen esitellään kerrontakeinojen määritelmät sekä lopuksi perehdytään lapsen käsitykseen kuolemasta ja lastenkirjallisuuteen tunnekasvattamisen välineenä.

2.1 Lastenkirjallisuus

Lastenkirjallisuus on kattokäsite, joka kokoaa yhteen monenlaiset tekstilajit, kuten esimerkiksi kuvakirjat, sadut, lastenromaanit, runot ja näytelmät. Rättyän (2012) mukaan lastenkirjallisuuden määrittäjänä ei voida pitää niinkään teoksen muotoa, vaan se määrittyy sillä, jos lukijana toimii lapsi. Teoksilla voi olla yksittäisiä yhteisiä piirteitä, mutta mikään ominaisuus ei ole lastenkirjallisuuden teoksille välttämätön. Lastenkirjallisuus on käsite, joka ei ole niin yksiselitteinen, vaan muuttuu ajan ja kontekstin mukana. Lähtökohtana pidetään sitä, että aikuinen kirjoittaa omasta mielestään sellaista kirjallisuutta, jonka voidaan ajatella olevan lapselle sopivaa ja sen etua tukevaa (Heikkilä-Halttunen 2015.)

Lastenkirjallisuutta voidaan pyrkiä määrittelemään käsitteiden “lapsi” ja “kirjallisuus” kautta. Nämäkin käsitteet eivät kuitenkaan ole muuttumattomia, eikä se, mitä tänä päivänä ymmärretään lapseksi, ei välttämättä ole ollut niin menneisyydessä tai tule pysymään samana tulevaisuudessa. On siis selvää, että lastenkirjallisuuden määrittelemisen näiden kautta on haastavaa. (Mustola, 2014.) Tähän tutkimukseen on valittu lastenkirjoja, joissa kuvitus on merkittävässä roolissa ja osa kirjoista voidaan kategorisoida kuvakirjoihin. Heikkilä-Halttusen (2010) mukaan kuvakirjaksi katsotaan kirjat, joissa kuvan ja tekstin osuus on vähintään samansuuruinen tai kuvalla on jopa tekstiä suurempi asema. Kuvakirja tarjoaa lapselle tunne-elämyksiä opettaessaan tarinoiden kautta esimerkiksi hallitsemaan pelkoja, tuntemaan myötätuntoa tai iloa ja surua.

Lastenkirjallisuudella on pitkä historia yhteiskunnallisesti vaikuttavana välineenä. Se kasvattaa mielikuvitusta, houkuttelee lapsia lukemisen ja oppimisen pariin, tarjoaa esteettistä mielihyvää sekä tukee lapsen kasvua ja kehitystä. Kirjallisuus toimii myös sosiaalistajana ja voi auttaa ymmärtämään ympäröivässä yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia (Rastas, 2013). Heikkilä-Halttusen (2010) mukaan lastenkirjallisuudeksi arkipuheessa liitetään ympäripyöreän

avoinen, sisällöltään harmiton ja huoleton perusmääräite. Tällä tarkoitetaan sitä, että helposti arkisesti ajateltuna miellämme kaikki lastenkirjat vain sellaiseksi, jotka ovat kepeitä ja pyrkivät tuomaan siloteltua kuvaa ympäröivästä maailmasta.

Lastenkirjallisuus kuitenkin nykyään auttaa lapsia tutustumaan yhteiskunnan normeihin ja arvoihin. Laakson (2010) mukaan 1950-luvulta lähtien suomalaisessa lastenkirjallisuudessa on siirrytty idyllisestä satumaailmasta realistisempaan arjen kuvaamiseen, mikä mahdollistaa lapsen samaistumisen hahmoihin ja heidän tunteisiinsa sekä tukee omien tunteiden tunnistamista ja käsittelyä. Monet lastenkirjat tarjoavat nykyisin jo poikkeuksellisia, kriittisiä tai vaihtoehtoisia näkemyksiä maailmasta, tavoitteenaan herätellä lasta pohtimaan elämän keskeisiä kysymyksiä (Heikkilä-Halttunen 2010). Lapsen iästä riippumatta voi olla mahdollista löytää samaistuttavia ajatuksia fiktiivisistä kirjan hahmoista, jotka käsittelevät samankaltaista tilannetta kuin lukija itse, mutta vain kuvitteellisessa ympäristössä.

Lastenkirjallisuudelle on tyypillistä, että se sitoutuu ilmestymisajankohdan arvoihin, asenteisiin ja maailmankuvaan. Näin ollen vanhoissa lastenkirjoissa voi näkyä sellaisia arvoja, jotka tänä päivänä ovat epäkorrekteja. Aikuisen johdolla on kuitenkin mahdollista tehdä aikamatkoja kirjojen kautta ja käydä lapsen kanssa läpi, kuinka ne heijastavat aikansa maailmankuvaa (Heikkilä-Halttunen, 2015).

Lastenkirjallisuuden erilaisia määritelmiä tutkiessa nousee esiin ajatus siitä, että kirjallisuuden käsitteen sisällä tärkeäksi rooliksi mainitaan sekä lapsen ja aikuisen roolit, että heidän välisensä vuorovaikutussuhteet. Tällä tarkoitetaan sitä, että itsessään lastenkirjallisuuden luomisessa aikuisella on iso rooli lähtien siitä, että aikuinen lähtökohtaisesti kirjoittaa lastenkirjat, kustantaa ja myös kuluttaa niitä (Mustola 2014). Aikuinen toimii monesti myös lastenkirjoissa mukana seikkailevana hahmona ja tätä kautta luo kuvaa lapsen ja aikuisen välisestä vuorovaikutuksesta ja rooleista. Aikuisen tehtävä on myös poimia tästä isosta tarjonnasta juuri lapselle sopivia kirjoja. Lastenkirjallisuus tarjoaa aikuiselle väylän tutustua lapseen sen synnyttämien keskustelujen kautta, joista tulee ilmi, miten lapsi aistii ympäristöään, sekä mitä lapsi ajattelee, pelkää ja näkee (Heikkilä-Halttunen 2015).

Tässä tutkimuksessa lastenkirjallisuudella tarkoitetaan kirjallisuutta, joka on tarkoitettu lähtökohtaisesti lapsilukijalle. Tutkimukseen valitut kirjat on luokiteltu kirjaston

henkilökunnan toimesta lastenkirjoiksi, joka tulee ilmi siitä, että teokset on sijoitettu erilliselle kirjaston lastenosastolle.

2.2 Lastenkirjallisuus alakoulussa

Lastenkirjallisuus on iso kirjallisuuden kenttä, jossa teoksia löytyy monista eri aiheista. Julkaisuja löytyy arkisista aiheista, mutta myös syvällisemmistä teemoista, jotka koskettavat lapsen elämää. Kirjojen avulla voidaan löytää keinoja käsitellä epämukaviakin tunteita tai erilaisia elämänmuutoksia sekä niiden vaikutuksia (Mustola 2014).

Yksi hyödyllinen keino tukea lasten hankalia tilanteita, kuten kuoleman kohtaamista ovat kirjojen käyttö. Kirjat antavat mahdollisuuden selittää vaikeita aiheita, ja ne ottavat huomioon lapsen tunteet sekä emotionaalisen ja älyllisen kehityksen (Arruda-Colli ym., viitattu teoksessa Danielson, 2024). Koulun arjessa väistämättäkin eteen tulee negatiivisia tunteita ja kirjojen avulla opettaja voi luoda keskusteluyhteyttä oppilaaseen tai tuoda aiheet lähemmäs oppilaiden arkista ympäristöä. Keskusteluyhteyden rakentaminen oppilaan kanssa voi olla haastavaa vaikeiden asioiden äärellä. On kuitenkin lapsen emotionaalisen kehityksen kannalta tärkeää, että heidän kanssaan keskustellaan hankalista aiheista, kuten kuolemasta (Siegel & Bryson, viitattu teoksessa Danielson, 2024).

Alakoulussa oppikirjat tulevat uutena kirjallisuuden lajina mukaan oppilaiden arkeen, mutta mukana olisi tärkeä pitää myös lastenkirjallisuus. Koulussa opetuksen suunnittelu, toteuttaminen ja arviointi perustuu valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan (Opetushallitus, 2014). Lastenkirjallisuus mainitaan opetussuunnitelman tavoitteissa etenkin suomen kieli ja kirjallisuus-oppimäärän opetuksen sisältöalueissa, jotka käsittelevät vuorovaikutustilanteissa toimimista sekä tekstien tulkitsemista. Lastenkirjallisuuden avulla voidaan tukea muita tärkeitä opetussuunnitelman osa-alueita koulun arjessa oppimäärän lisäksi, kuten tunnetaitoja ja sosiaalisia suhteita.

Danielson (2024) viittaa artikkelissaan useampaan tutkimukseen, joissa käsitellään opettajien kokemuksia vaikeiden asioiden kohtaamisessa. Tutkimusten mukaan, kun opettajilta kysyttiin, miten he voivat tukea surua kohdanneita lapsia he kokivat olevansa valmistautumattomia. Sekä

esimerkiksi lapsen menettäessä oman vanhempansa, opettajat kuvasivat tuntevansa tilanteessa avuttomuutta ja hämmennyneisyyttä. Tutkimukset ovat osoittaneet sen, että opettajalla on iso merkitys surua kokevan lapsen tarpeisiin vastaamisessa ja tukemisessa (Lowton & Higginson, viitattu teoksessa Danielson, 2024). Tämä tutkimus voi lisätä tietoisuutta täsmäkirjoista, jotka voisivat ohjata opettajaa ja tarjota lisäkeinoja kriisitilanteen kohtaamiseen oppilaan kanssa. Kirjat ovat hyödyllisiä sekä niille, joilla on suoraa kokemusta esimerkiksi kuolemasta, että myös niille, joilla ei ole.

Koulun arjessa olisi tärkeää huomioida, että tunnetaitoja tuetaan ja hankalista asioista keskustellaan jo ennen kuin se on välttämätöntä. Jokin julkinen trauma, konflikti tai luonnonkatastrofi tuo väkisinkin ne puheenaiheeksi esille myös koulussa (Danielson, 2024). Lapsien kanssa tulisi kuitenkin rakentaa turvallista keskustelua aiheesta jo ennen tällaisia tapahtumia (Busch & Kimble, viitattu teoksessa Danielson, 2024). Opettajan on kuitenkin käytettävä asiantuntijuuttaan pohtiessaan, miten asioita ottaa puheeksi, milloin on sopiva aika ja kuinka paljon asioista voidaan keskustella lasten ikätaso huomioon ottaen. Opettajan tulee myös olla valmistautunut siihen, että keskustelut voivat herättää ristiriitaisiakin tunteita ja vaikeita kysymyksiä, joihin ei ehkä ole selvää vastausta. Näissä tapauksissa kirjallisuudesta voi saada tukea aiheen käsittelyyn ympärille.

2.3 Lastenkirjallisuuden kerrontakeinot

Lastenkirjallisuuden kerrontakeinot muodostavat keskeisen osan siitä, miten lapsen lukukokemus rakentuu ja mitä ajatuksia ja tunteita tarinasta välittyy. Tässä tutkimuksessa keskitytään sekä visuaalisiin että kielellisiin keinoihin, ja seuraavaksi tarkastellaan näiden käsitteiden sisältöä ja merkitystä tarkemmin.

2.3.1 Visuaaliset kerrontakeinot

Lastenkirjallisuudessa visuaaliset kerrontakeinot ovat merkittävässä tarinankerronnallisessa roolissa. Visuaalisilla kerrontakeinoilla tarkoitetaan kaikkia niitä keinoja, joilla kirjan kuvitus ja värivalinnat pyrkivät välittämään tarinaa ja tunnelmaa lukijalle. Mustola (2014) korostaa,

että visuaalinen kerronta voi havainnollistaa sisäisiä kokemuksia, joita ei tavallisesti voida suoraan nähdä tai tavoittaa. Visuaaliset kerrontakeinot tarjoavat myös lukijalla enemmän mahdollisuuksia omaan tulkintaan tarinasta.

Lastenkirjoja tutkiessa keskityimme vahvasti siihen, mitä kuvituksella halutaan kertoa lukijalle. Kuvituksen tehtävänä on voimistaa ja tehdä näkyväksi tarinan luomia mielikuvia (Heikkilä-Halttunen, 2010). Lapsi, kuten jokainen lukija tarkastelee kirjoja aina omista lähtökohdistaan ja peilaa näkemäänsä omaan elämäänsä ja aikaisempiin kokemuksiin. Kuvien välityksellä lapsi kertoo tarinaa yhä uudestaan omin sanoin ja kuvalla voi olla tunnetilojen konkretisoijana jopa määräävämpi asema (Heikkilä-Halttunen, 2010.) Kuvituksesta nousee esiin tarkasteltavaksi myös millaiseksi hahmojen eleet ja ilmeet on kuvattu ja miten ne välittävät lukijalle erilaisia tunteita ja tukevat kielellistä tarinaa.

Lastenkirjoissa visuaaliseen kerrontaan keskittyy merkittävästi myös kuvitukseen valittu väritys. Eri kulttuureissa värit koetaan eri tavoin niihin liittyvän vuosisataisen perinteen ja symboliikan mukaisesti. Yksilö oppii lapsuudesta saakka oman yhteisönsä väreille antamat merkitykset ja tehtävät (Töyssy ym., 1999.) Lapsi saattaa jo varhain lapsuudessaan omaksua kulttuuristaan tulleet väreihin liittyvät merkitykset ja reaktiot, vaikka ei vielä tietoisesti ymmärtäisi niiden symboliikkaa.

Länsimaisessa kulttuurissa keltainen yhdistetään usein iloon ja kepeyteen, kun taas siniset ja muut kylmät sävyt koetaan etäännyttävänä ja rauhoittavina. Musta väri liitetään yleisesti suruun ja kuolemaan, ja violetti nähdään viilentävänä värinä, joka symboloi surua, katumusta ja masennusta (Töyssy ym., 1999.) Lapsi saattaa oppia jo varhain yhdistämään, että tarinan iloisissa kohtauksissa asioita kuvataan lämpimän sävyin ja surullisissa kohtauksissa viilein sävyin. Värit voivat toimia visuaalisena kielenä, joka välittää lukijalle tunteita ilman sanoja.

Visuaalinen kerronta on erityisen merkityksellistä lastenkirjoissa, sillä lukija on usein aikuinen, joka lukee kirjaa lapselle ääneen, jolloin lapsi seuraa tarinaa kuvien kautta. Kuvitus voi täydentää lapselle tekstin tarinaa ja tehdä abstrakteista käsitteistä konkreettisia ja lapsen tasolle ymmärrettäviä. Visuaaliset kerrontakeinot ovat erityisen merkittäviä, kun lastenkirja käsittelee lapselle vaikeasti ymmärrettäviä aiheita, kuten esimerkiksi surua ja kuolemaa. Heikkilä-Halttunen (2010) toteaa, että mitä rankemmista aiheista on kysymys, sitä enemmän tulisi kuvituksessa ottaa huomioon tunnetilojen visuaalistaminen. Kirjan henkilöiden kokemat

tunteet ja tapahtumat voivat auttaa lasta ymmärtämään omia kokemuksiaan ja peilaamaan esimerkiksi omaa tunnettaan kirjan hahmojen ilmeisiin ja eleisiin.

2.3.2 Kielelliset kerrontakeinot

Lastenkirjallisuudessa kielelliset kerrontakeinot ovat keskeisessä roolissa välittämässä tarinaa ja rakentamassa lukijan kokemusta. Niillä tarkoitetaan kaikkia tapoja, joilla kirjailija käyttää sanoja ja lauserakenteita hahmojen ja tarinan tapahtumien kuvaamiseen. Kielellisillä kerrontakeinoilla pyritään myös rakentamaan lukijan tulkintaa.

Kielelliset kerrontakeinot ovat ensisijaisessa asemassa siinä, miten tarina etenee ja mitä siitä välittyy lukijalle tai kuulijalle. Kirjan ja lukijan vuorovaikutus houkuttelee siis lukijaa samaistumaan, laukaisee hänessä tunnereaktioita ja johtaa näin vapauttavaan kokemukseen. Runon tai tarinan peitettyjen viittauksenomaisten tasojen tulkitseminen on rinnastettavissa itsensä löytämisen prosessiin (Heikkilä-Halttunen 2010.) Kielellinen kerronta voi usein siis jättää lukijalleen jotain oman tulkinnan varaan. Esimerkiksi jos teos jättää lopetuksen avoimeksi tai hahmot käyttäytyvät eri tavalla kuin sanovat, jättää tämä usein lukijalleen tilaa omalle tulkinnalle ja näin luo myös samaistumispintaa.

Vaikeisiin, rankkoihin tai kipeisiin aiheisiin keskittyvissä kuvakirjoissa on yhä tyypillistä verhota hankala asia metaforiin eli vertauskuviin (Heikkilä-Halttunen, 2010). Kielelliselle kerronnalle on siis lastenkirjallisuudessa hyvin tyypillistä asioiden epäsuora esittäminen, esimerkiksi usein surua tai menetystä kuvataan jonain luonnonilmiönä, kuten sateena tai myrskynä. Kuolemaa usein kuvataan myös nukahtamisena tai lentämisenä pois, näillä vertauskuvilla pyritään usein pehmentämään ja kuvaamaan asiaa lapselle helpommin ymmärrettävällä tavalla.

On kuitenkin myös todettu, että vertauskuvien käyttäminen arkojen aiheiden käsittelemisessä voi hämmentää lasta. Esimerkiksi kuolemaa käsittelevissä kirjoissa tulisi käyttää selkeämpää kieltä. Lapset eivät vielä täysin ymmärrä sanojen abstraktia käyttöä kuoleman yhteydessä. (Willis, viitattu teoksessa Danielson, 2024) Kun kirjan tekstissä hahmo ”nukkuu pois”, voi se aiheuttaa lapselle univaikeuksia, koska lapsi voi pelätä sitä, ettei itse herää, jos nukahtaa. Tai lausahdukset ”on siirtynyt parempaan paikkaan” voi hämmentää lapsen käsitystä siitä, mitä

kuolemassa tapahtuu. (Talwar ym., viitattu teoksessa Danielson, 2024) On tärkeää, että tekstien avulla lievitetään lapsen surua eikä pahenneta pelkoa.

2.4 Lapsen käsitys kuolemasta

Poijulan (2016) mukaan lapsen kykyyn ymmärtää kuolemaa vaikuttaa ajattelun kehityksen keskeneräisyys, tiedon ja elämänkokemuksen puute. Nämä tekijät vaikeuttavat myös surun käsittelyä ja siitä selviytymistä. Kun kehitys edistyy abstraktiin ajattelukykyyn, voi lapsi ymmärtää kuoleman samalla tavoin kuin aikuinen ihminen. Vaikka jo varhaislapsuudessa lapsi voi altistua kuoleman teemalla, on todettu, että aikuiset välttelevät siitä keskustelemista, koska koetaan, että lapset eivät ole kykeneväisiä käsittelemään sellaista tietoa (Schoen & Mahon ym., viitattu teoksessa Danielson, 2024). Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että lapset kykenevät jo melko nuorena ymmärtämään kuolemaa ja he ovat myös uteliaita sitä kohtaan. Lapselle voi nousta aiheesta kysymyksiä, joista olisi tärkeää keskustella aikuisen kanssa (Talwar & Gutierrez ym., viitattu teoksessa Danielson, 2024).

Jotta lapsi voi ymmärtää kuolemaa, hänen tulisi oppia ymmärtämään ainakin kolme asiaa. Poijulan (2016) mukaan nämä osa-alueet ovat kuoleman universaalius, joka tarkoittaa sitä, että kuolema koskettaa kaikkia eikä valikoi kohteita, vaan kaikki elollinen lopulta kuolee. Toisena ymmärtämistä vaatii kuoleman pysyvyys ja palautumattomuus. Toivominen, rukoilu tai hyvä käytös eivät tuo takaisin kuollutta ihmistä. Kolmantena asiana kuolemasta tulee ymmärtää se, ettei kuollut voi tuntea mitään. Näistä kolmesta asiasta muodostuu realistinen käsitys kuolemasta ja niitä tulisi pohtia lapsen kasvaessa ja kohdatessaan kuolemaa. Suurin osa esikouluikäisistä lapsista ymmärtää jokaisen näistä osatekijöistä, mutta heillä ei ole vielä kokonaiskäsitystä ja ymmärrystä kaikista kuoleman ulottuvuuksista (Speece & Brent, viitattu teoksessa Danielson, 2024).

Kuoleman kohtaaminen tulee jokaiselle lapselle eri aikaan, jolloin myös siitä johtuvien tunteiden käsittely tulee eteen lapsen elämään eri ikävaiheissa. Uittomäen ja kollegoiden (2022) mukaan jo pienet vauvat kokevat surua aistimalla vanhempiensa tunnereaktioita. Alle kaksivuotiaat lapset tuntevat ikävää ja voivat kaivata ihmistä, joka katoaa heidän elämästään.

Lapsi ei vielä hahmota kuolemaa ilmiönä, mutta kykenee havaitsemaan tutun ihmisen poissaolon.

Viidenteen ikävuoteen asti kuoleman käsitys lapsella on melko kausaalinen ja minäkeskeinen. Lapsi ei tällöin ymmärrä joutuneensa eroon ihmisestä pysyvästi vaan pyrkii pääsemään takaisin yhteen. (Uittomäki ym., 2022) Tämä näkyy lapsen toiminnassa itkuna ja takertuvaisuutena. Viiden vuoden iässä lapsi alkaa ymmärtämään, että kuolemaan liittyy kehon elämää määrittävien toimintojen lakkautuminen (Danielson, 2024). Lapsi voi kuitenkin vielä ajatella kuoleman tilapäisenä ja uskoa siihen, että menetetty ihminen palaa vielä takaisin.

Viidestä ikävuodesta eteenpäin lapsi alkaa ymmärtää kuoleman olevan lopullista ja ymmärtää sen, että kuolleet ovat monella tavalla erilaisia kuin elävät (Poijula, 2016). Kuuden ikävuoden iässä lapsi ymmärtää, että kuolema voi johtua monesta eri tekijästä, ei esimerkiksi pelkästään vanhuudesta (Menendez ym., viitattu teoksessa Danielson, 2024) Ajattelun kehittyessä noin kuudesta yhdeksään ikävuoteen lapsi alkaa ymmärtämään, että kuolema voi tapahtua kenelle vain. Lapsi alkaa myös ymmärtämään syitä ja seurauksia, jotka ovat voineet vaikuttaa tapahtuman taustalla (Uittomäki ym. 2022). Lapsi alkaa ymmärtää tässä ikävaiheessa myös kuoleman peruuttamattomuutta, eli kun elävä olento kuolee, sen fyysistä kehoa ei voi enää palauttaa eloon (Danielson, 2024). Varhaisnuori kymmenestä kolmeentoista ikävuoteen ymmärtää jo hyvin kuoleman peruuttamattomuuden (Uittomäki ym. 2022).

Nuoresta suuren kriisin keskellä voi tuntua, että hän on hyvin erilainen kuin ikätoverinsa ja että kukaan ystävistä ei voi ymmärtää häntä. Nuori tarvitsee paljon aikuisten tukea ja läsnäoloa suurten asioiden käsittelemiseksi (Uittomäki ym. 2022, s.24). Lasten tukeminen suurten asioiden käsittelemisessä ei ainoastaan auta heitä lapsuudessa, vaan valmistaa heitä myös käsittelemään traumaattisia tapahtumia ja tunteita koko elämän ajan (Siegl & Bryson, viitattu teoksessa Danielson, 2024). Pienet lapset käsittelevät menetystä ja kuolemaa usein heille luontaisten ilmaisutapojen, kuten leikin ja luovan toiminnan kautta (Uittomäki ym., 2022). Myös tässä tapauksessa aikuisella on iso rooli toimia näiden tapojen mahdollistajana.

Läheisen kuoleman kohdatessaan lapsen aiempi, usein naiivi käsitys maailmasta voi muuttua. Maailma ei enää näyttäydä yhtä turvallisena ja onnellisena paikkana, vaan menetys voi muuttaa hänen tapaansa hahmottaa sitä (Uittomäki ym., 2022). Lapsi voi kohdata jo varhain kuoleman kohdatessaan kokemuksen, että aikaisemmin turvallinen ja ennustettava ympäristö näyttää

epävarmana ja arvaamattomana. Tämä voi horjuttaa lapsen turvallisuutta. Lapsella ei ole elämäkokemuksen tuomaa ymmärrystä siitä, että menetyksen kokemuksesta huolimatta siitä voi toipua ja hankalammatkin tunteet helpottuvat ajan kuluessa (Uittomäki ym., 2022). Tilanne ja uudet tunteet voivat siis tuntua lapsesta loputtomilta ja erittäin raskailta. Aikuinen on merkittävässä roolissa sanoittamassa tunteita ja kokemuksia lapselle ja tässä täsmäkirjat voivat toimia tukena.

2.5 Lastenkirjallisuus tunnekasvattajana

Lastenkirjallisuus tarjoaa lapsille, sekä lasten huoltajille ja muille kasvattajille monipuolisen mahdollisuuden tunteiden käsittelyyn. Satukirjallisuus tukee sosiaalisten taitojen rakentumista ja tunne-elämän kehittymistä. (Heikkilä-Halttunen 2015). Lastenkirjallisuutta voidaan käyttää tietoisena välineenä tunnekasvatuksessa, mutta kirja usein tunnekasvattaa lasta myös huomaamatta. Esimerkiksi jos kirja kertoo tarinaa ristiriitatilanteiden ja konfliktien ratkaisemisesta lapsi saattaa oppia huomaamatta empatiaa ja erilaisia toimintamalleja vain seuraamalla tarinaa. Heikkilä-Halttunen (2015) kertoo, että sadut opettavat lapselle erilaisten tunteiden tunnistamista ja auttavat häntä hyväksymään kielteisiä tunteita sekä itsessä että toisissa. Kirjat voivat siis auttaa lasta ymmärtämään, että vaikka joskus itse tai kaveri olisi vihainen, tunteet ovat sallittuja ja ohimeneviä, eikä esimerkiksi ristiriitatilanteet tee kaverista tai itsestä pahaa tai ilkeää.

Lapsilla on usein vaikeuksia määritellä erilaisissa kriisitilanteissa ajatuksiaan ja tunteitaan (Heikkilä-Halttunen 2010). Tunteiden käsittely voi olla haastavaa, kun sanoja ja käsittelykykyä ei niille vielä ole. Lapsen ajattelu ja tunnemaailma kehittyy, kun ikävuosia ja kokemuksia tulee lisää. Esimerkiksi mielen teorian kehittyessä noin neljän vuoden iässä lapsi alkaa vähitellen ymmärtää niitä sisäisiä sekä ulkoisia tekijöitä, jotka vaikuttavat yksilön tunteisiin ja oppii vähitellen ennakoimaan omia ja toisen tunteita tietyissä tilanteissa (Pulkkinen, 2023). Lapsen tunne-elämän kehitys seuraa siis omaa kehityksellistä kulkuaan, mutta lastenkirjallisuus voi toimia tukena matkan varrella. Heikkilä-Hattunen (2010) toteaa, että lastenkirjallisuuden yhtenä keskeisenä tavoitteena on lisätä lapsen itsetuntemusta ja lastenkirjallisuus antaa parhaimmillaan vertaiskokemuksia ja rohkaisee tunteiden rehelliseen esittämiseen.

Lapsi voi usein luulla, että hän on ainut, joka kokee tietyn tunteen tai tapahtuman. Heikkilä-Halttunen (2010) kirjoittaa, että vaikeassa elämäntilanteessa oleva lapsi voi saada lohtua kirjan hahmosta, joka on samankaltaisessa tilanteessa ja välittää hänen kokemiaan tunteita. Lastenkirjallisuudella on siis merkittävä vaikutus lapsen tunnekokemukseen siitä, että hän ei ole ainut, joka kokee nämä asiat ja hän ei ole yksin. Danielson (2024) kuitenkin nostaa omassa tutkimuksessaan esille, että kuolemaa käsitteleviin lastenkirjoihin kaivattaisiin enemmän monimuotoisuutta. Lapselle olisi hyödyllistä, että hän voisi peilata omaa tilannettaan mahdollisimman lähelle kirjan tapahtumiin. Danielson (2024) ajattelee, että tästä syystä kirjoja olisi syytä olla enemmän erilaisista kuoleman kohtaamisista, ei pelkästään isovanhempien vaan myös sisarusten tai vanhempien kuolemasta sekä väkivallan seurauksena tapahtuneesta menetyksestä. Lapsi, joka harjoittelee tuntemista ja tunnetaitoja kaipaa asioita ja henkilöitä, joihin peilata omia kokemuksiaan. Nämä samaistumisen kohteet voivat hyvinkin olla myös fiktiivisiä ja tarjota lapselle yhtä merkittävää lohtua kuin todelliset ihmiset.

Heikkilä-Halttunen (2010) kertoo, että kirjallisuudella terapian muotona on tavoitteena tarinoiden ja vertauskuvien avulla auttaa yksilöä itseilmaisun kehittämisessä, itsetuntemuksen lisäämisessä, itsetunnon vahvistamisessa ja ryhmässä tapahtuvan yhteistyön, vuorovaikutustaitojen ja ihmissuhteiden kehittämisessä. Kirjallisuusterapian tavoitteena on tukea tunteiden käsittelyä ja selviytymiskeinojen vahvistumista sekä edistää uusien voimavarojen, oivallusten ja merkitysten löytymistä ja muutosten hyväksymistä. Kirjallisuuden käyttöä terapeuttisessa kontekstissa käytetään myös, kun autetaan lapsia ymmärtämään kuoleman prosessia ja käsittelemään surua (Berns, 2004, viitattu teoksessa Smit & Smith, 2023).

Kirjallisuudella on siis vahva terapeuttinen vaikutus ja sitä on jo pitkään käytetty merkittävänä välineenä tunnekasvatuksessa, sillä se tarjoaa lapselle turvallisen tilan tunnistaa ja harjoitella erilaisia tunteita. Traumoihin, kuten kuolemaan liittyvissä tilanteissa kirjallisuus tarjoaa työkalun, joka auttaa lapsia käsittelemään tunteitaan samaistumalla hahmoihin ja eläytymällä tarinoiden avulla (Wiseman, 2013, viitattu teoksessa Smit & Smith, 2023) Lapsi oppii tarinoiden avulla hahmottamaan tunteiden monimutkaisuutta ja löytämään keinoja tunteiden säätelyyn. Aikuinen parhaassa mahdollisessa tilanteessa tukee lapsen tunteiden käsittelyä ja jatkaa sitä myös kirjanlukuhetken jälkeen tarinaan palaamalla ja keskustelemalla heränneistä tunteista ja ajatuksista.

Heikkilä-Halttunen (2010) kirjoittaa, että kirjallisuusterapiassa on usein kyse “henkisen tulpan” avaamisesta, jossa satu voi käynnistää traumaattisen asian kokeneessa lapsessa prosessin, joka auttaa häntä ilmaisemaan paremmin tunteitaan ja ajatuksiaan. Smit ja Smithin (2023) tekemässä tutkimuksessa nousee esiin, että erityisesti eläinaiheiset kirjat kirjallisuusterapiassa tarjoavat lapsille turvallisen tilan, jossa he voivat ilmaista ja tutkia omia tunteitaan kuolemasta ja menetyksestä. Eläinkirjojen suosio surun ja kuoleman käsittelyssä perustuu siihen, että lapset samaistuvat eläimiin ja joillekin on helpompaa keskustella eläinhahmojen tunteista ennemmin kuin omistaan. Lapsi voi rinnastaa omat tunteensa eläinhahmon tunteisiin. Lapset myös tuntevat luonnollista kiinnostusta eläinhahmoja kohtaan ja he kohtaavat niitä lähes päivittäisessä elämässään. (Smit & Smith, 2023) Lapset näkevät eläinhahmoja esimerkiksi erilaisissa ohjelmissa sekä vaatetuksessa ja leluissa.

Heikkilä-Halttunen (2010) toteaa, että eläinten elollistaminen tarjoaa sopivaa etäisyyttä vaikeiksi miellettyjen asioiden ja aihekokonaisuuksien käsittelyyn. Lasten kuvakirjoissa vaikeita teemoja etäännytetään usein eläinhahmoin, sillä lapsen on helpompi käsitellä kirjan herättämiä ajatuksia tunteisiin vetoavan satueläimen kautta. Eläinhahmot toimivat myös voimakkaina empatian herättäjinä.

3 Tutkimuksen toteuttaminen

Tässä luvussa esitellään tutkimuksen toteuttamiseen liittyvät osa-alueet. Ensin esitellään tutkimuskysymykset ja tämän jälkeen esitellään aineiston kerääminen sekä valittu aineisto. Lopuksi kuvataan, miten aineistoa on analysoitu ja käsitelty.

3.1 Tutkimuskysymykset

Tutkimuksen tehtävä on tarkastella, miten kuoleman teemaa kuvataan valituissa lastenkirjoissa. Tutkimuksessa tarkastellaan aineistoa kielellisen kuvauksen ja visuaalisen ulkoasun näkökulmasta. Aineistoksi tutkimukseen on valittu kirjoja, jotka tarkoituksen mukaisesti käsittelevät kuolemaa ja sen ilmentymistä lapsen maailmassa.

Tutkimustehtävän pohjalta muodostuivat tutkimuskysymykset:

1. *Miten kuoleman teemaa kuvataan kielellisesti lastenkirjoissa?*
2. *Miten kuoleman teemaa kuvataan visuaalisesti lastenkirjoissa?*

3.2 Aineiston kerääminen

Tutkimuksen aineisto koostuu kuudesta lastenkirjasta. Aineistoksi valitut kirjat on julkaistu vuosien 2019 ja 2024 välillä. Aineistoa kerätessä hyödynnettiin Vaski-kirjastojen hakukonetta (vaski.finna.fi), jossa rajauksena käytettiin lastenkirjallisuutta ja aihepiiriin sopivia hakusanoja, kuten *kuolema*, *suru* ja *menetys*. Aineistoa etsittiin myös Turun pääkirjastosta, josta löydettiin teemakirjahyllyn lastenkirjallisuuden osastolta. Teemakirjahyllyyn oli kerätty kirjoja eri teemojen pohjalta ja jaettu ne aihepiireittäin. Huomio kohdistettiin kuolema-otsikon alle kerättyihin kirjoihin. Nämä kirjat olivat merkitty yksittäin kynttilän kuvalla, josta ne tunnistettiin kuuluvaksi teemaan. Hyllystä valittiin ensin yhteensä 14 kirjaa selailun ja satunnaisen valinnan perusteella.

Tämän jälkeen kirjat karsittiin kahdeksaan tarkemman tarkastelun jälkeen. Karsinnassa jätettiin pois kirjat, joissa tekstiä oli hyvin vähän tai joissa teema ei tullut riittävän selkeästi esiin.

Seuraavaksi kirjat käytiin tarkemmin läpi ja lopullinen tutkimusaineisto rajattiin kuuteen kirjaan. Kirjat valittiin siten, että päähenkilöissä ja juonessa esiintyy vaihtelua, ja aineistoon sisällytettiin myös kaksi kirjaa, joissa hahmoina toimivat eläimet. Näin muodostettiin mahdollisimman monipuolinen aineisto teeman kannalta.

Rajauksessa kiinnitettiin huomiota siihen, että kuoleman käsittely kohdistuu eri-ikäisiin ja erilaisiin henkilöihin. Suurin osa kirjallisuudesta käsittelee isovanhempien kuolemaa, mutta tarkasteluun haluttiin sisällyttää myös muiden ikäryhmien näkökulmia. Vertailun vuoksi aineistoon valittiin lisäksi kaksi eläinaiheista kirjaa, jotta voitiin analysoida, kuvataanko kuolemaa eri tavoin eläinteemaisissa kirjoissa verrattuna teoksiin, joissa hahmot ovat ihmisiä. Tämä mahdollistaa myös pohdinnan siitä, onko lukijalle helpompaa tai merkityksellisempää samaistua eläin- vai ihmishahmoihin kuoleman käsittelyssä.

3.3 Aineiston esittely

Helmi, perhosemme - *Tuula Pere 2019*

Kirja kertoo perheestä, jossa toisella lapsella on synnynnäinen vaikea sairaus. Tarinaa kuvataan sen kautta, miltä sairaan lapsen Helmin isoveljestä Jaakosta tuntuu. Sisaruksen sairaus herättää paljon tunteita ja kysymyksiä, joihin Jaakko haluaisi vastauksen. Perheen vanhemmat ovat kiireisiä Helmin hoidossa, ja Jaakko viettää paljon aikaa mummin kanssa.

Helmin terveydentila huononee ja lopulta huoneeseen laskee hiljaisuus. Jaakko on saanut tarinan aikana turvaa perhosista ja kirjassa verrataan kuolemaa siihen, että perhosen toukka pääsee vapaaksi kuorestaan ja lähtee lentoon. Kirja luo kuolemalle kauniin vertauskuvan värikkäiden perhosten kautta. Kirjassa myös kuvataan Jaakon ja mummin keskustelun kautta sitä, että vaikka läheinen on fyysisesti pois, jää muistot sydämeen eikä häntä tarvitse unohtaa.

Silkkiapinan nauru - *Annika Sandelin 2019*

Kirja kertoo sademetsän eläimistä ja erityisesti tapiirista ja silkkiapinasta sekä heidän ystävyystensä. Vuosia kului ja silkkiapina sairastui. Tapiiri piti huolta silkkiapinasta ja haaveili siitä ajasta, kun silkkiapina olisi taas terve. Eräänä päivänä kuitenkin tapiirin tullessa katsomaan silkkiapinaa, oli se kuollut. Silkkiapina haudattiin heti seuraavana päivänä. Tapiiri

koki olevansa yksin ja suru peitti hänen mielensä. Muut sademetsän eläimet yrittivät piristää tapiiria ja he muistelivat yhdessä silkkiapinaa. Tapiiri tukeutuu muihin ystäviinsä.

Kirjassa kuvataan ystävyyttä ja sitä, kuinka tärkeää muiden tuki on surun keskellä. Yhdessä muiden kanssa voi muistella hauskojakin sattumia ja mitä kaikkea yhdessä on kokenut ja sitä kautta saada lohtua. Kirjassa kuvataan kuoleman jälkeistä elämää niin, että ennen syntymää olemme olleet jossain, jonne palaamme kuoleman jälkeen.

Milli, Mölli ja surunmaalaja – Jenna Kostet & Kaisu Sandberg 2020

Kirja kertoo lapsesta, jonka isotäti on menehtynyt. Tarinan alussa mukaan tulee surumaalaja, joka maalaa kaiken värin surevan lapsen mielestä harmaaksi. Lapsi tuntee pelkkää surua eikä aiemmin mukavaksi koetut asiat tunnu enää samalta. Vanhemmat kehottavat lasta muistelemaan mukavia asioita, mutta lapsen mieli on vain täynnä ikävää ja surua.

Surumaalaja maalaa kaiken lapsen ympäriltä harmaaksi ja ottaa hänet suojaansa varjon alle, jolloin sade ei voi pyyhkiä harmautta pois. Lapsen ystävä on huolissaan, kun toinen on suruvarjon alla jumissa ajattelemassa synkkiä asioita. Lapsen vanhemmatkin huomaavat hänen olevan allapäin ja vievät hänet ulos, jolloin lapsen ystävä piilottaa suruvarjon kaappiin ja ulkona sade huuhtoo kaiken harmaan pois. Sureva lapsi kokee jälleen iloa.

Kirjassa kuvataan surumaalajana surun tunnetta ja sitä kuinka vahva se on. Surevan mieli muuttuu harmaaksi ja voi olla hankala löytää mukavia ajatuksia. Kirjassa kuitenkin nousee ajatus siitä, että suru ei saa hallita koko elämää ja surunkin keskeltä voi löytää iloisia asioita.

Sinä yönä tuli talvi - Anna Elina Isoaro & Mira Mallius 2021

Kirja kertoo perheestä, johon on syntymässä pikkuveli. Tarina etenee lapsen näkökulmasta, josta on tulossa isosisarus. Kirja alkaa odotusajasta, jolloin koko perhe valmistautuu uuden tulokkaan saapumiseen haaveillen ja laittaen yhdessä kotia valmiiksi. Vanhemmat lähtevät sairaalaan, ja mummu jää kotiin lapsen kanssa. Illan aikana mummu saa puhelun, jonka jälkeen hänen käytöksensä muuttuu vakavaksi ja hiljaiseksi.

Seuraavana päivänä talven ensimmäiset lumihuutalet putoavat maahan, ja vanhemmat palaavat kotiin kertoen, että vauva on menehtynyt. Perhe suree tapahtunutta ja tämä on lapsen näkökulmasta välillä myös todella hämmentävää. Lapselle on haastavaa ymmärtää miksi sukulaiset vierailevat kukkien kanssa, sekä myös hautajaiset tuntuvat kummalliselta.

Tarinan loppuvaiheilla kuvataan, kun perhe käy haudalla. Lapsi pohtii, millaista elämä olisi ollut, jos veli olisi elossa. Vaikka tapahtuma on surullinen, kirjan lopussa kuvataan perheen arjen tasoittumista ja turvallisuuden tunteen palautumista.

Teos käsittelee surua ja menetyksen kokemista lapsen näkökulmasta herkällä ja realistisella tavalla. Se havainnollistaa, miten lapsi ymmärtää ja eläytyy ympärillään olevien aikuisten tunteisiin, ja miten hän rakentaa omaa käsitystään menetetyistä läheisistä. Kirja tarjoaa samalla lohdullisen näkökulman surun käsittelyyn ja elämän jatkumiseen.

Kaipaamme karhua – *Jane Chapman 2022*

Kirjan päähenkilöinä ovat eläimet, joiden ystävä karhu on juuri kuollut. Kirjassa ei kerrota miten karhu on menehtynyt, vaan tarina alkaa jo ajasta, kun karhu on kuollut. Tarinassa eläinten on vaikea ymmärtää, että karhu on nyt poissa ja kaikki asiat muistuttavat karhusta. Tarinan edetessä eläimet löytävät myös lohdullisia tapoja muistella ystäväänsä, esimerkiksi vierailemalla karhun kodissa puumajassa. Kirjan lopuksi ystävykset katselevat karhun tähtikuviota ja löytävät rauhan surun kanssa.

Kirja kuvaa surua ja ikävää lempeällä ja lohdullisella tavalla. Tarinan kautta tuodaan esiin, kuinka tärkeää on puhua tunteista ja käsitellä menetyksiä yhdessä muiden kanssa. Kirja sanoittaa, että kuolemaa voi olla haastava alkuun ymmärtää ja hyväksyä.

Hautajaisissa sataa aina – *Satu Aspegren 2024*

Kirja kertoo lapsesta, jonka isä on kuollut vähän aikaa sitten. Tarina alkaa, kun lapsi kirjoittaa isälleen kirjeen. Lapsi muistelee isän viimeisiä hetkiä ja käsittelee ikävää esimerkiksi käpertymällä isän vanhaan peittoon, jota hän kutsuu ”surupeitoksi”. Tarinassa näkyy myös lapsen toive päästä pois tilanteesta, ja hän kuvittelee välillä makaavansa hauta-arkussa isän antaman pehmolelun vieressä.

Kirjan loppupuolella järjestetään isän hautajaiset, joissa sataa. Äiti kertoo, että sade on taivaan tapa itkeä ja surra. Lopussa sade loppuu ja aurinko tulee esiin, mikä tuo lapselle hieman lohtu. Kirja käsittelee lapsen surua ja tapoja reagoida läheisen menetykseen. Se kuvaa sitä, miten lapsi yrittää ymmärtää kuolemaa ja löytää arjessa pieniä hetkiä, jotka auttavat surun keskellä.

3.4 Aineiston analyysi ja käsittely

Tutkimuksessa aineiston analyysimenetelmänä toimii teoriaohjaava sisällönanalyysi. Tuomen & Sarajärven (2017) mukaan sisällönanalyysin menetelmää käyttämällä voidaan analysoida erilaisia dokumentteja, kuten kirjoja ja kuvia. Sisällönanalyysin avulla valitusta aineistosta voidaan muodostaa kuvaus tutkimuksen kohteena olevasta teemasta.

Teoriaohjaava sisällönanalyysi hyödyntää tutkimusaineiston käsittelyssä jossain määrin aiemmin teoreettisessa viitekehyksessä esiteltyjä ilmiöitä ja käsitteitä. Esimerkiksi tutkijoiden aiemmin aiheesta saadut tiedot ohjaavat analyysin kulkua. Aineistolla ei kuitenkaan ole tarkoitus testata aiemmin luotuja teorioita, vaan niitä käytetään analyysin apuna tai ohjaavana välineenä tulkintoja muodostaessa (Tuomi & Sarajärvi, 2017).

Tässä tutkimuksessa aineistoa heijastetaan etukäteen päätetyn teeman pohjalta muodostuneisiin tutkimuskysymyksiin. Aineistosta karsitaan kaikki tutkimuksen kannalta epäolennainen pois pelkistämällä alkuperäisdataa (Tuomi & Sarajärvi, 2017). Tässä tutkimuksessa nostimme aineistosta esiin aineistoesimerkkejä, jotka vastaavat tutkimuskysymyksiin. Tutkimuksessa aineiston analyysia ohjaa osaltaan teoreettisessa viitekehyksessä esitetyt käsitykset, kuten myös aineistosta nousevat havainnot.

Sisällönanalyysia voidaan toteuttaa monin eri tavoin. Työkaluina voivat toimia esimerkiksi aineiston jako teemoihin, tyypittely tai luokittelu. Tässä tutkimuksessa työkaluna käytetään aineiston kuvailemista ja luokittelua. Tässä analyysimenetelmässä aineisto luetaan tarkasti läpi ja nostetaan siitä esiin tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia esimerkkejä. Tällaisia lainauksia olivat esimerkiksi kuolemaa tai tunteita kuvaavat kohdat. Tämän jälkeen suoria lainauksia tiivistettiin poistamalla niistä epäolennaiset osat pois. Kielellisessä analyysissä tarkastellaan kirjojen tekstisisältöä ja sanallisia keinoja kuoleman kuvaamiseen. Analyysissa

pyritään selvittämään, millaisia vertauskuvia, metaforia ja toistuvia sanallisia kuvauksia kirjoissa mahdollisesti esiintyy. Lisäksi pyritään tunnistamaan, miten teksti välittää tunteita ja auttaa lukijaa hahmottamaan kuoleman ja surun teemaa.

Aineiston visuaalisessa analyysissä on noudatettu samoja periaatteita kuin kielellisessä analyysissä. Ensin aineistosta poimittiin ne kuvat, värit ja symbolit, jotka ovat olennaisia tutkimuskysymyksen kannalta. Kuvien sisältö avattiin mahdollisimman tarkasti kirjallisesti kuvaillen analyysiin. Visuaalisessa analyysissä tarkastellaan kirjojen kuvitusta ja ulkoasua. Tavoitteena on havainnoida, miten kuoleman teema ja siihen liittyvä tunnelma välittyy kuvien kautta. Erityistä huomiota kiinnitetään toistuviin väreihin, symboleihin ja muihin visuaalisiin elementteihin sekä siihen, millaisia tunteita ne lukijalle pyrkivät välittämään.

Valitsimme aineistoon myös kaksi eläinaiheista kirjaa, joissa päähenkilöinä toimivat eläimet eivät ihmiset. Analysoimme mahdollisia eroavaisuuksia mitä kirjoista ilmenee visuaalisesti ja kielellisesti verrattaessa ihmispäähenkilöinä toimiviin kirjoihin. Analysoimme myös, onko eläinhahmoihin keskittyvä kirja helposti lähestyttävämpi lukijalle vaikeiden tunteiden käsittelyssä kuin ihmishahmoihin keskittyvä kirja.

Tässä tutkimuksessa aineisto käytiin läpi useaan kertaan, ja siihen tehtiin merkintöjä kohdista, joissa esiintyi kuoleman teemaan liittyviä kielellisiä ja visuaalisia kerrontakeinoja. Jokaisesta aineistokirjasta kirjoitettiin taulukkoon suoria lainauksia ja kuvauksia visuaalisuudesta. Seuraavaksi näitä lainauksia ja kuvauksia yhdistettiin samankaltaisuuksien mukaisesti ja niiden pohjalta luotiin pääteemat sekä kielellisestä että visuaalisesta näkökulmasta. Analyysiprosessissa havaitut kielelliset ja visuaaliset elementit yhdistettiin ja niiden pohjalta muodostettiin taulukko hahmottamaan kirjojen pääpiirteitä kysymysten avulla. Analyysin tuloksena muodostui yhteensä kuusi eri pääteemaa, jotka esitellään tuloksia käsittelevässä luvussa.

	Kuka kuoli tai kuolee?	Miten kuoleman hetki kuvataan?	Millaisia symbolisia elementtejä käytetään?
Helmi, perhosemme	Sisarus (pikkusisko)	<i>“Huoneeseen tuli hiljaista. Helmi oli lakannut hengittämästä. Äiti painoi päänsä tyynylle tyttärensä viereen ja isä istui hänen rinnallaan.”</i>	Perhonen
Silkkiapinan nauru	Ystävä	<i>“Mutta eräänä päivänä, kun tapiiri tuli vierailulle, silkkiapina oli kuollut. Nenä oli aivan kylmä, ja silkkiapina näytti hyvin pikkuiselta.”</i>	Hautakivi, Lintu, Taivas
Milli, Mölli ja surunmaalaaja	Isotäti	<i>“Mutta vaikka aurinko paistaa, Milli on surullinen. Millin isotäti on kuollut.”</i>	Vuodenajat, Sateenvarjo, Peitto
Sinä yönä tuli talvi	Sisarus (pikkuveli)	<i>“Pikkuveli oli syntynyt. Ja samalla kertaa pikkuveli oli kuollut. Joskus elämä on niin lyhyt, että se ei kestä päivääkään.”</i>	Vuodenajat, Hautajaiset
Kaipaamme karhua	Ystävä	<i>“Karhu kuoli eräänä perjantaina, kun auringonvalo täplitti ruohikkoa ja perhostoukat nakersivat lehtiä metsässä.”</i>	Vuodenajat, Taivas
Hautajaisissa sataa aina	Vanhempi (isä)	<i>“Sinä aamuna äidin puhelin soi. Se oli outoa, koska ei kukaan soita äidille niin aikaisin. Mutta minä jotenkin jo tiesin mitä oli tapahtunut. Isä, sinä olit kuollut.”</i>	Peitto, Hautajaiset, Risti, Arkku

Taulukko 1. Kirjojen pääpiirteet kysymysten avulla

4 Tulokset

Tässä luvussa esitellään jokaisesta aineistokirjasta omassa osiossaan esimerkkejä siitä, miten kuoleman teemaa kokonaisuudessaan lähestytään ja esitetään valituissa lastenkirjoissa. Tuloksia käsitellään kielellisen kuvauksen ja visuaalisen ulkoasun näkökulmasta.

4.1 Kielelliset kerrontakeinot

Ensimmäisessä tulososiossa esitellään, millaisin kielellisin kerrontakeinoin kuoleman teemaa kuvataan valituissa aineistokirjoissa. Tulokset on jaettu alaotsikoihin aineistosta nousseiden pääteemojen alle.

4.1.1 Metaforat

Ensimmäinen teema, joka nousi esiin aineistoa analysoidessa kielellisiin kerrontakeinoin liittyen, oli metaforien eli vertauskuvien käyttö. Vertauskuvien käyttöä kielellisenä kerrontakeinona näkyi ja toistuu jokaisessa tutkimukseen valitussa teoksessa. Metaforien avulla kirjoittajat välittävät kuoleman teemaa lukijalle symbolisesti ja epäsuorasti. Seuraavaksi tarkastelemme aineistoesimerkkejä, jotka havainnollistavat millaisia vertaiskuvia kuoleman teemasta kirjoissa esiintyi.

Aineistoesimerkki 1.

“Lopulta tapiiri kävi makuulle sammaleelle. Taivas tiputteli raskaita pisaroita hänen päälleen, hänen surunsa päälle.” (Silkkiapinan nauru)

Aineistoesimerkki 2.

“Ja katso, vaikka nyt sataa vettä, niin kohta paistaa jo aurinko. Ei kaikki ole pelkkää surua ja tai iloa, vaan asioilla on monta erilaista puolta. (...) .” (Milli, Mölli ja surunmaalaaja)

Aineistoesimerkki 3.

“Hautajaisissa satoi vettä. Äiti sanoi, että hautajaisissa sataa aina vettä, koska taivaskin itkee. Mutta jos sinä olet taivaassa, itketkö sinäkin? Minä ainakin itkin. Kyyneleeni hukkuivat sadepisaroihin ja kuvittelin niitä sinun kyyneleiksesi, isä.” (Hautajaisissa sataa aina)

Aineistoesimerkeissä 1, 2 ja 3 näkyy, miten luontoon liittyviä vertauskuvia käytetään havainnollistamaan erilaisia tunnetiloja. Luontoon liitettyjen vertauskuvien käyttö toistui aineistossa. Vertauskuvien avulla vahvistetaan mielikuvaa tunteiden kokemisesta ja millaisena

ne voivat mielessä näyttäytyvät. Aineistoesimerkeissä käytetään säälimiöitä kuvaamaan surun tunnetta. Surun tunnetta verrataan sadepisaroihin, kun taas iloa kuvataan auringonpaisteena. Tunnetilan voimakkuutta havainnollistetaan tuomalla mukaan kuvaileva adjektiivi “raskaita”, joka luo kuvan voimakkaammasta surun tunteesta.

Aineistoesimerkki 4.

“Meidän on otettava kaikki peitot pois Helmin päältä, että hän pääsee paremmin lentoon, Jaakko sanoi mietteliäänä. (...). Hän näyttää peittoon käärittynä aivan samanlaiselta kuin perhosen toukat kotelossaan, Jaakko selitti. Kun Helmi lähtee lentoon, hänellä on helpompi olla! Jaakko sanoi eikä voinut enää pidätellä itkuaan.” (Helmi, perhosemme)

Aineistoesimerkki 5.

“Minusta tuntuu kuin minulla olisi päälläni mummolan vanha täkki, joka on niin painava, ettei sen alla voi kunnolla liikkua. Tai aivan kuin jalkoihini olisi sidottu kahvakuulat (...). Ihan kuin silmilläni olisi tummennetut aurinkolasit ja päässäni karvahattu, joka estää minua kuulemasta kunnolla.” (Milli, Mölli ja surunmaalaaja)

Aineistoesimerkki 6.

“Mieleni teki kietoutua lämpimään ja turvalliseen peittoon. Omaan surupeittooni. Sinun peittoosi. Vetää peitto korviini ja kuvitella itseni jonnekin muualle, mutta päälläni on nyt vain painava surupeitto. Se on painava, koska pumpulin sijaan peitto on täynnä surua ja ikävää. Peitto on kuin märkä aalto, joka pitää minua syleilyssään”. (Hautajaisissa sataa aina)

Aineistoesimerkeissä 4, 5 ja 6 näkyy vahvasti vertauskuvien käyttö vaikeiden aiheiden käsittelyssä. Lapsen voi olla helpompi käsitellä ja ymmärtää haastavia aiheita vertauskuvien kautta. Aineistoesimerkissä 4 perhonen näyttäytyy vertauskuvana siitä, että sairauden tuottama huono olo loppuu ja pikkusiskolla on taas hyvä olla. Tämä voi tuoda lukijalle lohtua tilanteessa, jonka seuraus on vaikeaa ymmärtää. Perhosen lento voi toimia muutoksesta kertovana vertauskuvana siitä, että edesmennyt henkilö pääsee lentämään kuoleman jälkeen johonkin uuteen paikkaan, jossa olo helpottuu.

Aineistoesimerkeissä 5 ja 6 surun kuvaamiseen käytetään vertauskuvaa peitosta. Suru on iso tunne ja sitä kuvataan esimerkissä niin harmautena, mutta myös elämää hankaloittavana tekijänä. Peitosta puhutaan, että se voi olla jossain tapauksessa lämmin ja tuoda turvaa, mutta myös painava ja vaikeuttaa liikkumista. Tällä pyritään kuvaamaan surun fyysistä ja kokonaisvaltaista tunnetta, josta on vaikea irtautua. Surua kuvataan esimerkeissä myös monimuotoisena tunteena, jossa aikaisemmin lohtua tuova asia voi muuttuakin raskaaksi.

Kielellisin kuvauksin sanoista tehdään vahvempia ja niiden miellelyhtymää elämän hankaloittamiseen korostetaan käyttämällä esimerkiksi termejä “painava” ja “estää”.

4.1.2 Suruprosessin tunnekokemukset

Toinen keskeinen teema, joka nousi esiin kielellisessä analyysissä, oli suruprosessiin liittyvät tunnekokemukset ja niiden kielellinen kuvaaminen. Kaikissa tarkastelluissa teoksissa surua ja suruprosessiin liittyviä tunteita kuvataan monipuolisesti erilaisin kerronnan keinoin. Suru näyttäytyy jokaisessa teoksessa vaihtelevana ja monitasoisena tunteena ja sen esitystavoissa on löydettävissä yhteneväisiä piirteitä lapsen kuoleman käsityksen kehittymisen kanssa. Seuraavaksi tarkastellaan aineistoesimerkkejä, jotka havainnollistavat millaisin kielellisin keinoin suruprosessia ja tunnekokemuksia sen ympärillä kuvataan.

Aineistoesimerkki 7.

“Tapiiri ei voinut uskoa sitä todeksi. Miten joku, joka on aina ollut olemassa voi yhtäkkiä olla poissa? Miten joku niin tärkeä voi vain äkkiä kuolla?” (Silkkiapinan nauru)

Aineistoesimerkki 8.

“Kaikki on niin toisenlaista. Välillä minua suututtaa, että Karhu kuoli. Miten hän saattoi jättää meidät?” (Kaipaamme karhua)

Aineistoesimerkki 9.

“Muistatteko, kuinka Karhu toi minulle omenoita, kun olin kipeänä? huikkasi Siili. (...) Hänen ainainen viheltelynsä kävi kyllä hermoille. lausahti Kani.” (Kaipaamme karhua)

Aineistoesimerkki 10.

“Miksi Helmiä on koko ajan käytettävä lääkärissä? Eikö lääkäri voisi tulla meille kotiin? Jaakko kyseli. Helmi käy välillä heidän luonaan, että hän jaksaisi olla paremmin taas kotona, Mummi selitti. Eivät taida olla kovin hyviä lääkäreitä, kun eivät osaa parantaa Helmiä! Jaakkoa kiukutti.” (Helmi, perhosemme).

Aineistoesimerkki 11.

“(.) sain työni nopeasti valmiiksi, mutta kukaan ei kehunut minua. Äiti itki. Isä itki. Mummu tiskasi astioita ja minusta tuntui, että hänkin samalla itki. Minuakin alkoi itkettää. Paikasin uuden lentokoneeni keittiön lattialle niin, että se meni palasiksi.” (Sinä yönä tuli talvi).

Aineistoesimerkeissä 7, 8, 9, 10 ja 11 näkyy lapsen ajattelumaailma ja hämmennys surun ja muuttuvan elämäntilanteen keskellä. Nämä tunnekokemukset nousivat vahvasti esiin

aineistossa. Kuolema tulee usein yllättäen ja voi olla lapselle haastava ymmärtää ja lapsi voi kokea olonsa turvattomaksi ja toivottomaksi. Myös muuttunut arki voi aiheuttaa hämmennyksen tunteita ja ymmärryksen puutetta. Aineistoesimerkeissä näyttäytyy myös, kuinka lapsi aistii ja havainnoi surua, mutta on samaan aikaan epävarma siitä mitä tapahtuu.

Aineistoesimerkeissä 8, 9 ja 10 nostetaan esiin millaisia ajatuksia ja jopa vihan tunteita kuoleman kohtaaminen voi herättää. Kuoleman kohtaaminen vaatii tunteiden käsittelyä ja ensin eteen voi tulla katkeruus ja viha siitä, miksi näin tapahtuu. Ärtymys voi myös kohdistua kuolleeseen henkilöön tai ulkopuoliseen tahoon kuten aineistoesimerkissä 9 lääkäriin. Tunteiden taustalla voi olla esimerkiksi ristiriita ja mustavalkoinen käsitys, että lääkäri on se, joka parantaa ihmisen sairaudesta ja miksi niin ei käy hänen siskonsa kohdalla.

Teokset antavat lapsilukijalle hyvän esimerkin, että kaikki tunteet ovat mahdollisia surua käsiteltäessä. Suru ei ole pelkästään itkuja ja ikävää, vaan siihen voi liittyä myös raivoa ja aggression purkautumista. Tämä kuvaa hyvin lapsen kuoleman käsittelyn ja suruprosessin erilaisia moninaisia vaihteita ja tunteita.

Aineistoesimerkki 12.

“Jo ennen kuin Helmi syntyi, perheessä tiedettiin, että hän ei olisi tavallinen lapsi. Helmiä oli autettava kaikessa. Surullisinta Jaakosta oli nähdä, miten huono olo siskolla joskus oli. Sellaisina hetkinä isovelji veti pikkutuolinsa Helmin vuoteen viereen ja silitteli siskoa (...).” (Helmi, perhosemme)

Aineistoesimerkki 13.

“Millin äiti ja isä ovat sanoneet, että kun joku kuolee, kannattaa muistella mukavia asioita, mutta Milli ei osaa ajatella mitään mukavaa, kun mieli on täynnä ikävää.” (Milli, Mölli ja surunmaalaaja)

Aineistoesimerkki 14.

“Millin pikkuveli ei osaa olla surullinen vaan leikkii lattialla pikkuautoilla. Pikkuveli taitaa olla niin pieni vielä, ettei ymmärrä mitään surusta. Toisaalta kyllä pikkuveli huutaa aina silloin, kun ei saa mennä Millin huoneeseen tai joutuu nukkumaan kesken leikin. Ehkä se on sama asia, tai ainakin melkein.” (Milli, Mölli ja surunmaalaaja).

Aineistoesimerkeissä 12, 13 ja 14 näkyy vahvana kuolemaan usein eniten liitetty tunne, suru. Surun tunne toistui jokaisessa teoksessa. Aineistoesimerkeissä nousee esiin se, miten eri tavoin kaikki suhtautuvat suruun. Myös lapsen ikä vaikuttaa siihen, miten lapsi ymmärtää menetyksen ja siihen liittyvän surun.

Pienelle lapselle surun tunteet liittyvät enemmän arkipäiväisiin haasteisiin, jotka myös aineistoesimerkissä 13 näkyvät. Pieni lapsi ei ymmärrä kuolemaa vielä samalla tavalla, joten se ei herätä samanlaisia tunteita, kuten tarinan isommassa lapsessa, joka käsittelee kuolemaa jo eri tavoin. Suru kuvataan myös kokonaisvaltaisen tunteena, joka ottaa vallan koko menetyksen kokeneen elämästä eikä mikään aiemmin mukavaksi koettu asia tunnu enää miltään. Aineistossa kuvataan kuinka lapsi voi kokea haastavaksi löytää mukavia ajatuksia surun keskellä.

Aineistoesimerkissä 12 näkyy, että surua voidaan käsitellä myös empatian tunteen kautta. Esimerkistä nähdään, että jo pienikin lapsi voi kokea myötätuntoa toisen huonoa oloa kohtaan ja voi kokea jopa tarvetta yrittää omalla toiminnallaan parantaa toisen oloa. Aineistoesimerkki kuvaa hyvin suruprosessin moninaisia tunnekokemuksia.

Aineistoesimerkki 15.

“Me olemme varmasti olleet jossakin ennen syntymäämme, laiskiainen vastasi. Kenties palaamme sinne sitten kun kuolemme. Missä ikinä hän onkin, hänellä on siellä varmasti kaikki hyvin. (...) Mutta luulempa, että kun kuolee, niin saa tavata uudestaan ne, joita rakastaa.”
(*Silkkiapinan nauru*)

Aineistoesimerkki 16.

He näkivät miljoonien tähtien tuikkivan taivaalla.

*“Karhu tiesi, että tuolla avautuisi aivan toinen maailma. Hän tahtoi meidänkin näkevän sen”,
Majava Hymyili. (...) “Katsokaa! Iso Karhu!” Ja siellä Iso karhu tosiaan loisti kirkkaana, aina ja ikuisesti. Aivan kuten muistot heidän rakkaasta ystävästään Karhusta. (Kaipaamme karhua)*

Aineistoesimerkeissä 15 ja 16 kuoleman jälkeistä elämää kuvataan käyttämällä vertausta siirtymisestä johonkin toiseen paikkaan. Kuoleman jälkeinen elämä nostettiin esiin kahdessa kuudesta teoksesta. Tällaiset vertauskuvat voivat tuoda lohtua ja toivoa siitä, että läheinen ei katoa kokonaan, vaan hänen läsnäolonsa jatkuu jossain muualla. Myös kuvaus siitä, että kuoleman jälkeen saisi tavata uudestaan ne, joita rakastaa, voi hämmentää lasta ja vaikeuttaa surun käsittelyä. Tällaiset ajatukset ja kuvaukset voivat luoda toivoa, mutta samalla ne voivat horjuttaa lapsen kuoleman käsityksen muodostumista, jonka yksi tärkeimmistä osa-alueista on kuoleman lopulliseen ymmärtäminen ja hyväksyminen. Jokaisessa tutkimuksen aineistokirjassa tuotiin esiin lohdun ja toivon merkitystä suruprosessissa, etenkin kirjojen ja tarinan loppupuolella.

4.1.3 Kuoleman hetki

Kolmas teema joka aineistosta nousi esiin kielellisessä analyysissä, oli kuvaus kuoleman hetkestä. Kuoleman teemaa käsiteltäessä on tärkeää nostaa esiin, millaisin keinoin kuoleman hetki kuvataan aineistokirjoissa. Seuraavissa aineistoesimerkeissä on suora lainaus niistä teosten kohdista, joissa kuolema tapahtuu tai sen aiemmin tapahtumista käsitellään.

Aineistoesimerkki 17.

“Huoneeseen tuli hiljaista. Helmi oli lakannut hengittämästä. Jaakolla oli outo olo, kun kukaan ei sanonnut mitään. Onko Helmi nyt lähtenyt lentoon? Jaakko kysyi kuiskaten mummilta. Kyllä on. Nyt oli hänen aikansa lähteä.” (Helmi, perhosemme)

Aineistoesimerkki 18.

“Mutta eräänä päivänä, kun tapiiri tuli vierailulle, silkkiapina oli kuollut. Nenä oli aivan kylmä, ja silkkiapina näytti hyvin pikkuiselta.” (Silkkiapinan nauru)

Aineistoesimerkki 19.

“Mutta vaikka aurinko paistaa, Milli on surullinen. Millin isotäti on kuollut.” (Milli, Mölli ja surunmaalaaja)

Aineistoesimerkki 20.

“Pikkuveli oli syntynyt. Ja samalla kertaa pikkuveli oli kuollut. Joskus elämä on niin lyhyt, että se ei kestä päiväkään. Joskus ilo vaihtuu suruksi silmänräpäyksessä.” (Sinä yönä tuli talvi)

Aineistoesimerkki 21.

“Karhu kuoli eräänä perjantaina, kun auringonvalo täplitti ruohikkoa ja perhostoukat nakersivat lehtiä metsässä.” (Kaipaamme karhua)

Aineistoesimerkki 22.

“Sinä aamuna äidin puhelin soi. Se oli outoa, koska ei kukaan soita äidille niin aikaisin. Mutta minä jotenkin jo tiesin mitä oli tapahtunut. Isä, sinä olit kuollut.” (Hautajaisissa sataa aina)

Aineistoesimerkeissä 18-22 nousee esiin, että kuoleman hetkeä kuvataan jokaisessa teoksessa melko yksinkertaisesti ja käytetään myös kielellisesti sanaa “kuollut” ja “kuoli”. Vertailuna aineistoesimerkissä 17 kuoleman hetki kuvataan enemmän kuvailevasti, hengityksen lakkaamisena ja pehmentävänä kiertoilmaisuna. Tällainen vertauskuva voi hämmentää lapsen kuoleman käsityksen muodostumista. Lapsi voi esimerkiksi pelätä, että hengityksen pidättäminen voi johtaa kuolemaan.

Aineistoesimerkeissä 17-22 kuolema esitetään luonnollisena tapahtumana, joka tapahtuu myös äkillisesti tavallisena päivänä. Tämä tukee lapsen kuoleman käsityksen osa-aluetta koskien kuoleman universaaliuden ymmärtämistä. Teoksissa on tuotu tätä esiin esimerkiksi sillä, että kuolema tapahtuu elämän eri vaiheissa ja koskettaa monipuolisesti eri henkilöitä. Kuolema ei siis aina johdu esimerkiksi vanhuudesta, vaan teoksissa tuodaan esiin myös syntymättömän lapsen kuolema.

Aineistoesimerkeissä 19 ja 21 tulee esiin ajatus siitä, että ympäristö ja luonto jatkaa elämistään kuolemasta huolimatta, ja tämä voi toimia kielellisenä keinona tuoda vastakkainasettelun kautta kuoleman äkillisyyden hahmottamisen ja kokemisen. Aineistoesimerkeissä nousee esiin ajatus siitä, että kuolema voi tapahtua milloin vain ja kenen kohdalle tahansa.

4.2 Visuaaliset kerrontakeinot

Toisessa tulososiossa esitellään, millaisin visuaalisin kerrontakeinoin kuoleman teemaa kuvataan valituissa aineistokirjoissa. Tulokset on jaettu alaotsikoihin aineistosta nousseiden pääteemojen alle.

4.2.1 Värit

Visuaalisia kerrontakeinoja analysoidessa yhdeksi pääteemaksi nousi värien käyttö. Värien avulla välitetään erilaisia tunnetiloja ja vahvistetaan tekstin sanomaa visualisen ilmeen kautta. Visuaaliset elementit tuovat lisää syvyyttä tarinaan erityisesti kirjoissa, joissa on vain vähän tekstiä. Tutkimuksen jokaisessa aineistokirjassa visuaalisuus ja sen kerrontakeinot ovat tärkeässä roolissa lukukokemuksessa, koska jokaisessa kirjassa on melko vähän tekstiä. Kuvat ovat isoja ja värit näkyvät lähes jokaisen sivun pohjalla tekstin alla. Kirjoissa on myös yksittäisiä sivuja, joissa ei ole ollenkaan tekstiä. Nämä sivut välittävät omaa tarinaansa tekstin lisäksi.

Viidessä aineistokirjassa jo kannen perusteella on oletettavissa, että tarina on surumielinen. Näissä kirjoissa pääväreinä toimii sinisen eri sävyt sekä tummemmat värit kuten musta. Tummat sävyt viestivät melankolista tunnelmaa ja luovat kontrastia siihen, millaisia värejä lastenkirjoissa yleisesti mielletään olevan. Yhdessä aineistokirjassa kansi ei heti viesti

surumielisyyttä, vaan enemmänkin rauhallisuutta ja toivoa. Kansi on kauttaaltaan vaalean sävyinen ja päävärinä toimii vihreä.

Visuaalisilla valinnoilla on tärkeä merkitys erityisesti lastenkirjoissa, sillä monesti lapsi toimii katselijana, kun aikuinen lukee tarinaa. Lapsi tutkii kuvitusten värejä ja peilaa kuulemaansa tarinaa visuaalisuuteen. Jokaisessa aineistokirjassa näkyi värien käyttäminen tarinan etenemisen tukena. Kun tarinassa tapahtumat alkoivat muuttua surullisemmaksi, värit olivat haaleampia. Kontrasti näkyi silloin, kun tarinassa surun tunne oli vahvimmillaan, värit olivat tummia ja syvempiä. Värit muuttuivat kirkkaammaksi, kun tunnetila muuttui kevyemmäksi. Värien muuttuessa jälleen haaleammaksi, tarinat viestivät haikeutta esimerkiksi koskien kuolleen muistelua tai kuvatessa toivoa tulevaa kohtaan. Aineistokirjoissa tarinan lopuksi kuvattiin ilon palaamista ja toivon löytämistä ja näitä ajatuksia tuettiin kirkkaiden värien avulla.

Värimaailman muutosta ja sen vaikutusta ympäristöön, sekä hahmojen tunnetiloihin kuvataan myös seuraavassa aineistoesimerkissä.

Aineistoesimerkki 23.

“Yöllä, kun Milli ja Mölli nukkuvat (...) poika livahtaa (...) sisälle, kastaa siveltimensä maalapurkkiin ja alkaa määrätietoisesti maalata huonetta. Hän maalaa värikkään tapetin lumisateenvalkoiseksi, peittää (...) kirjojen selkämykset yötaivaan värisellä maalilla, sivelee päiväpeittoon myrskyävän meren sävyä ja sutii lopulta Millin sadepilvenharmaaksi ja pölynruskeaksi.” Milli, Mölli ja surunmaalaaja

Aineistoesimerkissä kuvataan, miten surullinen mieli voi näkyä ympärille. Esimerkissä huone maalataan kauttaaltaan värikkäästä, suruun liitettyihin tummiin sävyihin. Kielellisin keinoin värien välille luodaan vahvaa kontrastia. Maalaamisella kuvataan sitä, millainen surun peittämä mielenmaisema voi olla. Esimerkissä kuvataan tummia sinisen ja harmaan eri sävyjä, ja mielikuvaa niiden voimakkuudesta vahvistetaan sanavalinnoilla, kuvaten myrskyä ja sadepilviä.

Värimaailmaa hyödynnetään visuaalisena kerronnan keinona aineistokirjoissa myös hahmojen tunnetilojen kuvaamisessa. Syvää surua kokevat hahmot esitetään aineistokirjoissa tummemmilla ja murretuilla sävyillä, kuten esimerkiksi harmaalla tai tummansinisellä. Hahmot, joiden mieliala oli iloisempi tai toiveikkaampi olivat kirkkaan ja vaalean sävyisiä. Tämä luo yhteyttä hahmoihin ja heidän tunnekokemuksiinsa, jossa murretuilla tummilla

sävyillä viestitetään surua, kun taas kirkkaammat ja vaaleammat sävyt viittaavat toivoon ja helpotukseen. Tällä värikontrastilla voidaan viestittää etenkin lapsilukijalle helpommaksi ymmärtää tunteiden vaihtelua ja hahmojen surun eri vaiheiden kokemista.

4.2.2 Symboliikka ja nonverbaalinen viestintä

Visuaalisia kerrontakeinoja analysoidessa pääteemoiksi nousivat lisäksi symboliikka, sekä nonverbaalinen viestintä. Värien lisäksi tärkeässä roolissa on se, miten esimerkiksi kirjan hahmoja esitellään tarinan edetessä.

Symboliikka muodostaa keskeisen osan jokaisen aineistokirjan visuaalista kerrontaa. Teoksissa kuolemaa ja surua kuvataan epäsuorasti erilaisten symboloiden kautta, joilla pyritään kuvaamaan abstrakteja asioita helposti ymmärrettävämmiin. Aineistossa nousi esiin etenkin luontoon liitetty symboliikka, sekä esineisiin ja ympäristöön liitetyt symbolit.

Luontoon liittyvät symbolit ovat aineistossa keskeinen tapa kuvata kuolemaa ja siihen liittyviä tunteita. *Silkkiapinan nauru* ja *Hautajaisissa sataa aina* teoksissa lintujen lentämistä käytettiin vertauskuvana kuvaamaan kuolemaa ja sen tuomaa muutosta ja siirtymistä uuteen vaiheeseen. Taivaan kuvaaminen myös toistuu aineistokirjoissa, esimerkiksi hahmot esitetään usein katse kohotettuna taivaaseen. Tällä visuaalisella valinnalla voidaan rakentaa mielikuvaa siirtymisestä johonkin toiseen paikkaan.

Luontosymboliikkaa käytetään visuaalisena keinona myös rakentamaan lohtua tarinaan. Teoksessa *Kaipaamme karhua* luontosymboliikka näkyy, kun hahmot muistelevat lohdullisesti edesmennyttä ystäväänsä tähtikuvion kautta. Samankaltainen lohtua tuova visuaalinen kerronta on kuvattu teoksessa *Helmi, perhosemme*. Teoksessa perhosen kuoriutumisen toukasta vapaaksi lentäväksi perhoseksi voidaan tulkita kuvaavan lohtua ja kuoleman tuomaa helpotusta kipuihin.

Luontoa käytettiin toistuvasti teoksissa kuvaamaan tapahtumien tarinankerronnallista aikajanaa. Suruprosessia ja sen vaiheita kuvattiin eri vuodenaikojen ja sääilmiöiden vaihteluiden välillä, esimerkiksi kirjassa *Sinä yönä tuli talvi* kuolema tapahtuu, kun ensimmäiset lumisateet satavat maahan. Kirjan edetessä talvi symboloi synkintä surun aikaa ja

kaikki kuvattiin pimeänä. Kevään tullessa kirjaan kuvitus sai värejä ja myös hahmojen suru alkoi helpottamaan ja tilalle alkoi tulla toivoa.

Aineistossa hyödynnetään myös erilaisiin esineisiin liittyvää symboliikkaa. Tällaisia symbolisia esineitä ovat esimerkiksi *Milli, Mölli ja surunmaalaaja* kirjassa noussut sateenvarjo, jota kuvataan kirjassa suruvarjoksi ja se ympäröi ja hallitsee hahmoa koko tarinan ajan. Tällä voidaan symbolisesti kuvata surun kokonaisvaltaista ja pitkäkestoista vaikutusta. Symbolisiksi esineiksi kirjoissa *Milli, Mölli ja surunmaalaaja* ja *Hautajaisissa sataa aina* nousi peitto. Peittoa kuvattiin raskaaksi, mutta välillä myös lohtua tuovaksi asiaksi. Tällä symbolisella vertauskuvalla voidaan kuvata suruprosessin moninaisia vaiheita. Suruun liittyy raskaita ja painavia hetkiä, mutta suruun voidaan liittää myös turvallisia ja lohtua tuovia hetkiä.

Aineistossa hyödynnettiin myös yhteiskunnassamme kulttuurisesti kuolemaan liitettyjä elementtejä kuten, hautajaisia, hautakiviä, ristejä ja arkkuja. Kirjassa *Sinä yönä tuli talvi* hautajaisvieraat kuvattiin mustissa vaatteissa, jolla pyrittiin viestittämään kulttuurissamme yleisesti normiksi koettua tapaa. Tällaiset visuaaliset valinnat kuvituksessa voivat auttaa lapsilukijaa käsittelemään vaikeita aiheita ja tekee kuoleman prosessista lapsilukijalle ymmärrettävämmän. Aineistossa sanallistettiin myös sitä, kuinka lapsen suruprosessi voi olla etäinen aikuisen suruprosessista ja aikuisille tutut symbolit ja käytänteet, jotka kuolemaan liitetään voivat tuntua lapsesta vieraalta.

Aineistokirjoissa esiintyy paljon nonverbaalista viestintää, jolla tässä tutkimuksessa tarkoitamme hahmojen eleitä ja ilmeitä. Nonverbaalisen viestinnän avulla jo pelkästään kuvaa tutkimalla voidaan saada paljon tietoa siitä, mitä tarinassa tapahtuu tai millaisia tunnetiloja tarinassa esiintyy. Aineistokirjoissa jo heti kannen visuaalisuudessa hyödynnettiin nonverbaalista viestintää, kun esimerkiksi *Silkkiapinan nauru* ja *Helmi, perhosemme* kirjoissa hahmot esitetään surumielisen näköisenä. Surumielisyys näkyy suun kuvaamisena viivana ja alaspäin suuntautuvana ja silmät katsovat haikean näköisesti ylöspäin.

Aineistokirjoissa nonverbaalisena viestinnän välineenä käytettiin myös hahmojen kuvaamista etäällä toisistaan tai väritykseltään erilaisina. Aineistokirjoissa, kun edesmennyttä läheistä muisteltiin, henkilö kuvattiin muistoissa värikkäänä ja iloisena suupielet ylöspäin nostettuna hahmona, eli muistot pyrittiin kuvaamaan onnellisina. Surun kokonaisvaltainen tunne kuvattiin esimerkiksi *Milli, Mölli ja surunmaalaaja* kirjassa kuvaamalla surua kokeva hahmo harmaana

ja erillisenä suu alaspäin olevana hahmona, kun taas hahmot, joita suru ei koskettanut ja muu maailma kuvattiin ympärillä värikkäänä ja iloisena.

Tällä visuaalisella valinnalla pyrittiin luomaan kontrastia surun ja ilon välille. Kirjassa *Hautajaisissa sataa aina* hahmojen etäisyyttä kuvattiin myös siten, että päähenkilö kuvattiin surumielisenä, mutta sivuhenkilöt, jotka myös kokivat surua, kuvattiin välillä ilmeettöminä. Tällä visuaalisella valinnalla voidaan vahvistaa etäisyyden kokemusta ja surun yksinäisyyden tunnetta. Yksinäisyys ja surun kokonaisvaltaisuus kuvattiin myös *Silkkiapinan nauru* teoksessa, kun surua kokeva hahmo oli kuvattu todella pienenä ja hauraana suureen ympäristöön nähden. *Kaipaamme karhua* kirjan kannessa hahmot halaavat ja nojaavat toisiinsa. Tämän läheisyyden kautta lukijalle viestitään hahmojen ystävyyttä ja yhteyttä ja sen tuomaa lohdutusta.

5 Pohdinta

Viimeisessä luvussa on yhteenveto tutkimuksen aiheesta sekä esitelty tutkimuksen päätulokset ja niistä heränneet ajatukset. Tämän jälkeen pohditaan tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavia tekijöitä sekä esitellään esimerkkejä jatkotutkimusmahdollisuuksista.

5.1 Yhteenveto

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää, miten kuoleman teemaa kuvataan sekä kielellisesti, että visuaalisesti valituissa lastenkirjoissa. Tulokset vahvistavat sitä, että täsmäkirjat käsittelevät kuolemaa tarkoituksenmukaisesti sekä ne toimivat tunteita jäsentävänä että merkityksiä rakentavana ilmiönä. Tämän tutkimuksen perusteella eläin- ja ihmishahmoja käsittelevien kirjojen välillä ei myöskään havaittu eroja.

Kielellisen analyysin alle muodostui kolme eri pääteemaa. Ensimmäisenä keskeisenä teemana esiin nousi metaforien käyttö, jolla pyrittiin rikastuttamaan tarinaa. Metaforilla oli myös tärkeä rooli vaikean aiheen kuvaamisessa. Metaforien avulla pyrittiin jokaisessa aineistokirjassa kuvaamaan ja tuomaan kielellisesti esiin esimerkiksi tunteita, joita vaikean tilanteen kohtaaminen voi herättää. Erityisesti luontometaforat korostuivat aineistokirjoissa vaikeiden asioiden sanoittajana. Tulokset tukevat Heikkilä-Halttusen (2010) ajatusta siitä, että lastenkirjallisuudessa vaikeita ja lapselle jopa pelottavia aiheita käsitellään usein erilaisten metaforien kautta, jotka sekä pehmentävät sisältöä mutta samalla tarjoavat lapselle turvallista etäisyyttä aiheeseen.

Toinen keskeinen teema liittyy suruprosessin kuvaukseen ja sen tunnekokemuksiin. Kirjoissa kuvattiin laaja kirjo erilaisia tunteita, jota kuoleman kohtaaminen voi herättää. Mukana on surun lisäksi huolta ja vihaa, mutta myös toivoa ja iloa. Suruprosessi kuvattiin jokaisessa aineistokirjassa melko samankaltaisena lineaarisena prosessina. Ensimmäisenä tunteena nousi esiin huoli, sen jälkeen suru ja surua seurasi vihan ja epätoivon tunne. Tämän jälkeen suruprosessissa nousi esiin toivo tulevaa kohtaan ja kuolleen muistojen vaalimisen kautta ilon tunne. Tällainen suruprosessin esitystapa rakentaa yhteiskuntamme normatiivista käsitystä surusta ja voi ohjata lukijaa ajattelemaan, että suruprosessi on aina samankaltainen, vaikka todellisuudessa suru on usein yksilöllinen ja epälineaarinen kokemus.

Lisäksi aineistosta tehtiin havainto, että lähivanhemmat jäävät suruprosessissa lapsen tukijoina melko etäisiksi hahmoiksi, ja lapsi saa tukea suruunsa useammin esimerkiksi isovanhemmilta

tai opettajilta. Tämä voi liittyä siihen, että lastenkirjallisuus kuvaa kuolemaa usein perheen yhteisenä kriisinä, jolloin myös vanhempien suruprosessi näkyy ja lapsen tuki voi jäädä vähäisemmälle huomiolle. Tämä voi heijastaa myös realistisia tilanteita, joissa vanhempien suru on niin kokonaisvaltaista, että lapsi voi saada enemmän tukea perheen ulkopuolisilta aikuisilta.

Kolmantena kielellisen analyysin teemana nousi esiin, miten kirjoissa kuvataan kuoleman hetki. Hetki kuvattiin yhtä kirjaa lukuun ottamatta melko suoraviivaisesti käyttäen kuolema sanaa. Yhdessä kirjassa kuolemaan viitattiin kuvainnollisesti “hengittämisen lopettamisena”. Suora kielellinen ilmaisu kuten “kuoli” voi auttaa lasta ymmärtämään kuoleman hetken lopullisuuden ja yhtäkkisyyden. Kun taas kiertoilmaisut kuten “hengittämisen lopettaminen” voi pehmentää asian ilmaisua, mutta samalla hämärtää kuoleman käsitystä tai aiheuttaa väärinymmärryksiä.

Visuaalisen analyysin alle muodostui kolme eri pääteemaa. Ensimmäisenä teemana korostui värien monipuolinen käyttö. Värien avulla pyrittiin syventämään kielellistä tarinan kulkua vahvistamalla esimerkiksi siinä esiintyviä tunnetiloja säätelemälle värien syvyyttä. Värejä käytettiin jokaisessa teoksessa korostamaan tarinan tunnetta. Toiseksi teemaksi nousi symboliikka, sekä kolmanneksi nonverbaalinen viestintä.

Symboliikan avulla teoksissa viestitään kuoleman teemaa esimerkiksi yleisesti tunnetuiden symbolien kautta, kuten hautakivi, ristit ja linnut. Luonto nousi isoon rooliin symboliikassa sekä koko visuaalisessa analyysissä. Tunteiden liittäminen säätiloihin ja tarinan kulun yhdistäminen vuodenaikoihin toimivat esimerkkeinä luonnon hyödyntämisenä visuaalisena elementtinä. Luonto voi tukea lapsen ajatusta siitä, että kuolema on osa elämän kiertokulkua. Teoksissa usein suru ja kuolema liitettiin erityisesti syksyyn tai talveen, sekä lehtien putoilemiseen tai sateeseen. Tämä toistuva kaava voi myös hämmentää lasta, joka voi ajatella vertauskuvat hyvin konkreettisenä. Tämä havainto on linjassa Danielson (2024) näkemyksen kanssa, jonka mukaan vertauskuvia voi hyödyntää, mutta niiden ei tulisi sekoittaa lapsen ymmärrystä. Lapselle vertauskuvien käyttö tässä yhteydessä voi näyttäytyä niin, että kuolema tapahtuu aina syksyllä tai talvella tai surullisia ajatuksia aletaan liittämään sateeseen.

Nonverbaalisen viestinnän käyttö korostui aineistossa. Nonverbaalisen viestinnän kuvaamisen kautta jo pelkästään kuvaa katsomalla voidaan aistia hahmojen tunnetiloja. Eleiden

kuvaamisella vahvistetaan hahmojen tunnetilojen tulkitsemista esimerkiksi vahvistamalla ilon tunnetta kehollisesti kuvaamalla hahmo hyppelemään tai surua kokeva hahmo kuvataan pää ja olkapäät alaspäin suuntautuvana. Tämä tekee lapsilukijalle tarinaa seuratessa tunteista helpommin havaittavia ja ymmärrettäviä.

Kahdessa aineistokirjassa kuvattiin kuoleman jälkeistä elämää melko itsetietoisesti. Kirjoissa kuvattiin, että elämää on myös kuoleman jälkeen ja siellä on paikka, jossa voi kohdata kaikki ketä rakastaa. Kuoleman jälkeiseen elämään liittyy vahvasti kulttuurisia ja uskonnollisia näkökulmia. Tästä nousee ajatus, onko täsmäkirjoissa tarpeen kuvata kuoleman jälkeistä elämää näin suoraviivaisesti, sillä on iso mahdollisuus, että se luo ristiriitaisia tunteita lukijalle. Kuoleman jälkeisen elämän kuvaaminen voi toki tuoda lukijalle myös toivoa. Monikulttuuristuvissa luokkayhteisöissä kuolemaan liittyvät käsitykset voivat vaihdella merkittävästi oppilaiden taustojen ja uskontojen mukaan. Tämä asettaa opettajalle haasteen, jossa hänen tulee tunnistaa minkälaista kirjallisuutta, on eettistä välittää omassa luokassaan.

Kuten aiemmin todettu, Danielson (2024) ja Poijula (2016) mukaan kuoleman käsitys rakentuu vähitellen ja siihen liittyy ymmärrys kuolemaan liittyvistä pääpiirteistä, joihin kuuluu esimerkiksi kuoleman lopullisuus ja palautumattomuus. Kun lapsen kuoleman käsitys vasta muodostuu, voi lapsi tässä kohtaa vielä ajatella kuolemaa vain tilapäisenä vaiheena. Tämän pohjalta voidaan ajatella, että kuoleman jälkeisen elämän kuvaaminen kirjoissa voi hämmentää lapsen kuoleman käsityksen muodostumista.

Lastenkirjallisuus on kirjallisuuden kenttänä iso ja siksi onkin syytä tarkastella sen sisältöjä tarkemmin. Lastenkirjoja, joissa kuoleman teemaa esiintyy, on paljon ja tästä erillisenä kategoriana erottuu tämän tutkimuksen kannalta oleelliset täsmäkirjat. Kuten aiemmin todettu, Rastas (2013) nosti esiin, että kirjallisuus toimii tekijänä, joka auttaa ymmärtämään yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia ja Mustola (2014) nosti esiin, että lastenkirjat välittävät lapselle ympäröivässä maailmassa vallitsevia arvoja ja oletuksia. Tästä syystä on tarpeen tarkastella, miten kuolemasta puhutaan ja millaisin keinoin sitä kuvataan. On tärkeää pohtia sitä, vastaako kirjojen sisältö realistista maailmaa vai voiko se ohjata lapsen ajattelua sellaiseen suuntaan, joka aiheuttaa väärinkäsityksiä.

Kuolemasta puhuminen etenkin lapsille on melko vaiettu aihe, mutta samalla universaali maailmaamme puhuttava teema, jota tapahtuu ja josta uutisoidaan. Tästä syystä lapsia ei voi sulkea kuoleman ulkopuolelle, mutta teemaa tulee käsitellä ikätason ja ymmärryksen

mukaisesti. Teema ei ole yksiselitteinen ja siihen liittyy paljon erilaisia tunteita, kokemuksia ja mielipiteitä, joten yhtä oikeaa tapaa käsitellä sitä emme voi rajata.

Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että kuoleman teema kuvataan lasten kuvakirjoissa sekä kielellisesti ja visuaalisesti metaforien, symboliikan ja tunteita jäsentävien elementtien kautta. Ne samanaikaisesti tukevat lapsen surun käsittelyä asettaen samalla haasteita kuoleman realistiselle ymmärtämiselle. Vaikka täsmäkirjat eivät yksinään pyri ratkaisemaan surun käsittelyyn liittyviä haasteita, tutkimuksen tulokset osoittavat, että ne voivat toimia käyttökelpoisena tuen välineenä surun kohtaamisessa. Nostaisimme esille vielä erään aineistoteoksen lainauksen, joka kiteyttää tutkimuksen lähtökohtana olevaa ajatusta siitä, että kuolema koskettaa meistä jokaista, eikä se riipu ajasta tai paikasta: *“Joskus ilo voi muuttua suruksi silmänräpäyksessä.”*

5.2 Luotettavuus ja jatkotutkimusmahdollisuudet

Laadullisen tutkimuksen toteuttamisessa tutkijan rooli näkyy jokaisessa tutkimuksen vaiheessa, tutkimuksen kohteen valinnasta tutkimusraportin kirjoittamiseen. Erityisesti aineiston analyysissä tutkijan rooli nousee merkittävään osaan. Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttaa osaltaan se, kuinka selkeästi ja yksityiskohtaisesti tutkimusprosessin kulku kuvataan sekä kuinka kattavasti lukijalle annetaan tietoa tutkimuksen toteutuksesta (Patton 2002, viitattu teoksessa Tuomi & Sarajärvi, 2009). Tässä tutkimuksessa pyrittiin kuvaamaan tutkimusprosessia mahdollisimman tarkasti alusta loppuun asti. Analyysivaiheessa luotettavuutta on pyritty lisäämään havainnollistamalla suoria lainauksia aineistosta.

Tutkimuksen tuloksia lukiessa on otettava huomioon, että ne ovat tutkijan tekemiä havaintoja ja tulkintoja tietyn teeman ja teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Tutkimuksessa esitettyjen aineistojen tulkinnassa voi nousta myös eriäviä mielipiteitä tässä tutkimuksessa kirjattuihin tuloksiin. Analyysin luotettavuutta tässä tutkimuksessa lisää se, että tutkijoita on kaksi, jotka ovat tarkastelleet samaa aineistoa yksin ja yhdessä.

Rajattu aineisto asettaa myös omat tulkintansa tutkimuksen luotettavuudelle sekä tulosten yleistettävyydelle. Lastenkirjallisuuden kentällä kuuden kirjan otanta on hyvin pieni. Tulokset ovat kuitenkin sovellettavissa havainnollistamaan millaista kuolemaan liitetty täsmäkirjallisuus on. Tutkimukseen pyrittiin myös valitsemaan mahdollisimman erilaisia kirjoja, jotta kirjoissa olisi monipuolisuutta ja mahdollisuuksia erilaiseen tulkintaan.

Tutkimuksen aihe on monipuolinen ja mahdollistaa jatkotutkimuksen. Lastenkirjallisuus aineistona tarjoaa tutkittavaksi monia eri näkökulmia. Tämän tutkimuksen aihetta voisi jatkaa laajentamalla aineistoa tai tutkimalla eri kulttuurien kirjallisuutta kuoleman teemasta ja eri kulttuurien käsityksistä kuoleman jälkeiseen elämään. Jatkotutkimuksen avulla voitaisiin tutkia opettajien kokemuksia täsmäkirjallisuuden hyödyntämiseen liittyen. Jatkotutkimus voisi myös pohtia kuolemaa käsittelevän kirjallisuuden eettistä käyttöä monikulttuurisuvassa luokkayhteisössä. On tärkeää tuoda esiin, millaista kuvaa kuoleman jälkeisestä elämästä opettaja voi välittää tai millä tavoin ylipäätään opettaja voi kuolemasta puhua. Lastenkirjallisuuden kentällä on edelleen paljon aiheita, joita tutkia, puhumattakaan kuoleman teemaan liittyvistä ilmiöistä yhteiskunnassamme.

Lähteet

Aineistokirjallisuus

Aspegren, S. 2024. Hautajaisissa sataa aina. Sininen Jättiläinen.

Chapman, J. Suom. Rintamäki, R. 2022. Kaipaamme karhua. Mäkelä.

Isoaro, A. 2021. Sinä yönä tuli talvi. WSOY.

Kostet, J. & Sandberg, K. 2020. Milli, Mölli ja surunmaalaaja. Myllylahti Oy.

Pere, T. & Flores, C. 2019. Helmi, perhosemme. WickWick.

Sandelin, A. & Bondestam, L. 2019. Silkkiapinan nauru. Teos & Förlaget.

Tutkimuskirjallisuus

Danielson, K. & Colman, K. (2024). Supporting Children through Grief: A Content Analysis of Picturebooks about Death. *Early Childhood Education Journal*. 52(7), 1413-1422.

<https://doi.org/10.1007/s10643-023-01529-0>

Heikkilä-Halttunen, P. (2010). *Minttu, Jason ja Peikönhäntä: Lasten kuvakirjoja kipeistä aiheista*. Avain.

Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle! Opas lasten kirjallisuuskasvatukseen*. Atena.

Heikkilä-Halttunen, P. (2020, 5. tammikuuta). Kirja auttaa lasta tunnistamaan tunteita – moni tavallinen lastenkirja toimii tässä jopa paremmin kuin täsmäkirjat. *Helsingin Sanomat*.

<https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000006363111.html>

Laakso, T. (2010). Lastenkirjallisuus muutoksessa. Teoksessa P. Heikkilä-Halttunen (toim.). *Minttu, Jason ja Peikönhäntä*. Avain.

Mielenterveystalo. (Luettu 14.01.2026). Miten tukea surevaa lasta ja nuorta.

<https://www.mielenterveystalo.fi/fi/kriisi-trauma/miten-tukea-surevaa-lastaj-nuorta>

Mustola, M. (2014). *Lastenkirjallisuus ja lapsuuden kulttuurit*. SKS.

Niemitalo-Haapola, E., Haapala, S. & Ukkola, S. (toim.). (2020). *Lapsen kielenkehitys: Vuorovaikutuksen, leikin ja luovuuden merkitys*. PS-kustannus.

Opetushallitus. (2014). *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Opetushallitus.
<https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet-2014>

Poijula, S. (2016). *Lapsi ja kriisi: Selviytymistä ja tukemista*. Kirjapaja.

Pulkinen, L., Ahonen, T. & Ruoppila, I. (toim.). (2023). *Ihmisen psykologinen kehitys* (10., uudistettu painos). PS-kustannus.

Rastas, A. (2013). *Kaikille lapsille: Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Vastapaino.

Rättyä, K. (2012). Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä. *SKIDI*, 1(1), 52–56.

https://www.researchgate.net/publication/261785661_Lastenkirjallisuuden_lajikysymyksiä

Smit, E. & Smith, B. (2023). Dealing with death: The role of animal-themed literature in supporting children with grief and loss. *Human-Animal Interactions*.

<https://doi.org/10.1079/hai.2023.0002>

Töyssy, S., Vartiainen, L. & Viitanen, P. (1999). *Kuvataide: Visuaalisen kulttuurin käsikirja*. WSOY.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2017). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2009). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi.

Uittomäki, S., Mynttinen, S., Laimio, A. & Kärkkäinen, K. (2022). *Miten tukea lasta ja nuorta, kun läheinen on kuollut?* Käpy Lapsikuolemaperheet ry.

<https://www.surevankohtaaminen.fi>